

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

**Studijní obor
(kombinace):** Penitenciární péče

ŠIKANA VE ŠKOLE

BULLYING AT SCHOOL

Bakalářská práce: 08–FP–KSS–4015

Autor:

Tereza Kožíšková

Podpis:

.....

Adresa:

Tyršova 1309

294 21 Bělá pod Bezdězem

Vedoucí

práce: doc. PaedDr. PhDr. Ilona Pešatová, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
86	11	8	12	26	6 + 1CD

V Liberci dne:

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne:

Tereza Kožíšková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí bakalářské práce doc. PaedDr. PhDr. Iloně Pešatové, Ph.D. za trpělivost a cenné rady, které mi při zpracování práce poskytla. Děkuji také Ing. Petru Melšovi za vypracování grafů a především děkuji své rodině, která mi po celou dobu studií byla velkou oporou.

Název bakalářské práce: Šikana ve škole

Název bakalářské práce: Bullying at School

Jméno a příjmení autora: Tereza Kožíšková

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2008/2009

Vedoucí bakalářské práce: doc. PaedDr. PhDr. Ilona Pešatová, Ph.D.

Resumé:

Bakalářská práce se zabývala problematikou výskytu šikany na základní škole. Cílem práce bylo zjistit, zda mají žáci 4. a 7. tříd se šikanou zkušenost, z jakých příčin k ní dochází a zda se šikany dopouštějí spíše dívky nebo chlapci.

V teoretické části byly na základě odborné literatury definovány dva základní pojmy - „agresivní chování“ a „šikana“. Dále zde byly popsány formy šikany, její následky, jednotlivé vývojové fáze a možnosti prevence i intervence.

Empirická část zkoumala pomocí anonymního dotazníku zkušenosti žáků 4. a 7. tříd ZŠ Bělá pod Bezdězem se šikanou. Mezi další použité metody patřila projektivní technika – kreslení, která znázornila šikanu očima dětí a pro doplnění průzkumu byl veden rozhovor se čtyřmi třídními učitelkami zkoumaných tříd. Výsledky prokázaly, že 30-40% dětí ze 4. a 7. tříd ZŠ Bělá pod Bezdězem, měly se šikanou zkušenost, že se agresorem stávali spíše chlapci než dívky a nejčastějším důvodem šikany bylo podle respondentů vydírání.

Na základě těchto zjištěných poznatků, se navrhovaná opatření týkala primární prevence a intervence s využitím efektivního a komplexního přístupu, do kterého by se měli zapojit žáci, učitelé i rodiče.

Klíčová slova: agresivita, agresor, intervence, oběť, prevence, rodina, skupina, šikana, škola, žák.

Summary:

Bachelor's thesis dealt with the issue of the occurrences of bullying at primary school. The aim of this thesis was to take whether pupils from the 4th and 7th class have experience with the bullying, what causes it and whether rather girls or boys commit it.

In the theoretical part was based on the professional literature defined two basic concepts – „aggressive behavior” and „bullying”. In addition, there have been depicted

forms of bullying, its consequences, each development phase and the possibility of prevention and intervention.

Empirical part researched experiences of bullying of pupils from 4th and 7th class at primary school Bělá pod Bezdězem using an anonymous questionnaire. Between other used methods included projective technique - drawing, which illustrated the bullying in children's eyes and to complete the research, was conducted the interview with four classroom teachers' surveyed classes. The results showed that 30-40% children of 4th and 7th at primary school Bělá pod Bezdězem had experience with bullying, the aggressor is becoming more boys than girls and the most common reason for bullying, according to respondents was extortion.

Based on these findings identified, the proposed measures were applied to primary prevention and intervention with effective and comprehensive approach, to which should involve pupils, teachers and parents.

Keywords: the aggression, the aggressor, the bullying, the intervention, the family, the group, the prevention, the pupil, the school, the victim.

Zusammenfassung:

Die Bachelorarbeit befasste sich mit der Schikaneproblematik an den Grundschulen. Das Ziel war, festzustellen, ob die Schüler der 4. und 7. Klasse mit einer Schikane schon Erfahrung haben, aus welchen Ursachen eine Schikane auftaucht und ob Verursacher eher Mädchen oder Jungen sind.

Im theoretischen Bereich wurden aufgrund der Fachliteratur zwei Grundbegriffe definiert - „aggressives Verhalten“ und „Schikane“. Weiter wurden die Formen der Schikane beschrieben, ihre Folgen und einzelne Entwicklungsphasen, Vorbeugungsmöglichkeiten und Interventionen.

Der empirische Bereich untersuchte Erfahrungen mit einer Schikane mittels eines anonymen Fragebogens bei Schülern der 4. und 7. Klasse der Grundschule in „Bělá pod Bezdězem“. Zwischen weitere angewendeten Methoden gehörte Projektionstechnik – Zeichnen, die Schikane wurde mit Kinderaugen gezeigt und als Umfrageergänzung wurde ein Gespräch mit vier Klassenlehrerinnen der untersuchten Klassen geführt. Die Ergebnisse zeigten, dass 30-40% der Kinder aus der 4. und 7. Klasse der Grundschule in „Bělá pod Bezdězem“ Schikaneerfahrungen haben, wobei als Aggressor eher Jungen als Mädchen aufgetreten sind. Die meiste Ursache war nach den Umfrageteilnehmern „Erpressung“.

Aufgrund dieser festgestellten Erkenntnisse haben die vorgeschlagenen Maßnahmen eine primäre Vorbeugung und Intervention mit Ausnutzung einer effektiven und komplexen Einstellung bei der Einschaltung von Schülern, Lehrern und Eltern betroffen.

Schlüsselwörter: die Aggressivität, der Aggressor, die Intervention, das Opfer, die Vorbeugung, die Familie, die Gruppe, die Schikane, die Schule, der Schüler.

Obsah

1 Úvod.....	8
2 Teoretická část.....	10
2.1 Vymezení pojmu agresivní chování.....	10
2.2 Definice šikany	11
2.2.1 Formy šikany	13
2.2.2 Následky šikany	14
2.2.3 Vývojové stupně šikany	16
2.3 Protagonisté šikany	18
2.4 Příčiny vzniku šikany	22
2.5 Preventivní opatření	29
2.5.1 Participace pedagoga na prevenci	29
2.5.2 Participace žáků na prevenci.....	34
2.5.3 Participace rodičů na prevenci	37
2.6 Řešení šikany	38
2.6.1 Intervence pedagoga	38
2.6.2 Intervence rodičů	41
3 Empirická část.....	43
3.1 Cíl empirické části a účel průzkumu.....	43
3.2 Stanovení předpokladů.....	43
3.3 Použité metody	43
3.4 Popis zkoumaného vzorku a průběh průzkumu.....	44
3.5 Interpretace získaných dat.....	46
3.5.1 Vyhodnocení anonymních dotazníků žáků 4. a 7. tříd	46
3.5.2 Vyhodnocení projektivní techniky žáků 4. a 7. tříd.....	60
3.5.3 Vyhodnocení nestandardizovaného rozhovoru.....	67
3.6 Vyhodnocení stanovených předpokladů.....	74
4 Shrnutí výsledků.....	76
5 Závěr.....	78
6 Navrhovaná opatření	80
7 Seznam použitých informačních zdrojů	84
8 Seznam příloh	86

1 Úvod

Bakalářská práce se zabývá jednou z forem sociálně patologického chování žáků ve škole - šikanou. Toto téma bylo vybráno, neboť neustále přibývá případů šikany a násilí mezi dětmi nemá v současné době nic společného se zdravým soupeřením nebo malicherným pošťuchováním. Důkazem toho je nepřehledné množství informací, kdy nám zpravodajské týmy sdělují nové a nové případy šikany a stále častěji slýcháváme z jejich úst: „ Agresivita dětí nebezpečně vzrůstá!“ Ano, vzrůstá, protože je součástí každého z nás a my nejsme pouze bytostmi vznešenými a ani jí nedokážeme sprovodit ze světa. Ostatně bez ní by člověk neuložil zvěř, neochránil rodinu a nedosáhl svých cílů. Agresivita je zkrátka jednotkou našeho chování a my bychom ji měli ovládat tak, aby z ní nevycházelo ono zlé.

Stejně tak jako je agresivita součástí našeho chování, i šikana je každodenní součástí života školáků. Je důkazem primitivnosti některých žáků, důkazem obecného úpadku morálky, neúcty k druhým a je také projevem nezdravé demokracie školního prostředí. Spousta odborníků a učitelů proto apeluje k legislativním úpravám, či dokonce k obnovení tělesných trestů. Upozorňují, že pohár nekázně přetéká, a vyzývají k nastolení přísné kázně.

Šikana je problém, který má hluboké kořeny, sahající k prvopočátkům samotné povinné školní docházky. Ovšem v České republice byla šikana poprvé pojmenována až v 90. letech Ministerstvem školství, které zavedlo metodický pokyn k šikanování, kde byly navrženy postupy řešení a prevence. Jenomže je to „suchá“ teorie, která prakticky učitele nic nenaučí. Vyvolává v nich obavy, nevědomé pocity viny a možná právě proto je často bagatelizována a učitelé neví jak na ni. Důkazem toho mohou být výsledky celostátních průzkumů, které dokládají, že 40% dětí ze základních škol má zkušenosti se šikanou.

Všechny uvedené poznatky byly podmětem k vypracování bakalářské práce, která se problematikou šikany na školách po teoretické i praktické stránce zabývá. V teoretické části jsou na základě prostudovaných informačních zdrojů definovány dva základní pojmy - „agresivní chování“ a „šikana“. Následující podkapitoly seznamují čtenáře s formami šikany, jejími následky a jednotlivými vývojovými fázemi. V práci jsou také uvedeni všichni protagonisté a velmi zajímavé jsou poznatky různých psychologů, kteří zkoumali příčiny vzniku šikany. Neméně důležité jsou uvedené možnosti preventivních a intervenčních opatření v případě výskytu šikany, jimiž se může pedagog inspirovat.

Hlavním cílem empirické části je zjistit, zda se šikana u žáků čtvrtých a sedmých tříd Základní školy v Bělé pod Bezdězem vyskytuje a z jakých příčin k ní dochází. Průzkum se také provádí za účelem komparace čtvrtých a sedmých tříd z hlediska tohoto sociálně patologického jevu. Dále je šetření zaměřeno na objasnění postojů dětí k šikaně, jejich třídního klimatu a na to, zda se šikany dopouštějí spíše dívky nebo chlapci. V empirické části je pro doplnění průzkumu uveden rozhovor s třídními učitelkami zkoumaných tříd. Cílem je zjistit, jak učitelé vnímají klima své třídy, zda mají se šikanou zkušenost, jestli jsou dobře teoreticky i prakticky vybaveni nebo jaká preventivní opatření ve své třídě zavedli.

Pro získání potřebných údajů je použita kombinace kvalitativních a kvantitativních metod. Z kvantitativních metod bylo použito dotazníkové šetření a projektivní technika. Z metodologických nástrojů kvalitativních byl pro doplnění vybrán nestandardizovaný rozhovor.

I když bylo o fenoménu šikany napsáno mnoho knih, odborných článků, bakalářských prací, je i tato práce přínosná svými poznatky pro rodiče, pedagogy a širokou veřejnost. Její přínos spatřuji ve shrnutí nejdůležitějších teoretických postřehů známých odborníků na problematiku agresivního chování a šikany, jako je Michla Kolář, Pavel Říčan nebo Stanislav Bendl. Také část empirickou považuji za přínosnou. Možná se někomu může zdát použití anonymního dotazníku jako „otřelé“ a stereotypní, ale uvedené výsledky jsou jedinečné a ničím nenahraditelné. Můžou být důkazným materiálem, který by nás měl varovat a popohnat, aby se začalo proti šikaně „zbrojit“. Za velmi přínosné a zajímavé považuji uplatnění projektivní techniky, prostřednictvím které můžeme získat cenné diagnostické údaje o prožívání jedinců, včetně jejich některých nevědomých součástí. Díky této technice, která je právě vhodná pro práci s dětmi, mohou respondenti vyjádřit své emoce, subjektivní myšlenky, postoje, názory, normy a hodnoty. Je však nejpřínosnější tím, že vyjadřuje realitu dnešního světa očima dětí a odkrývá dětská tajemství, o kterých my dospělí nemáme ani potuchy.

2 Teoretická část

2.1 Vymezení pojmu agresivní chování

Agresivita nebo-li útočnost je projevem nepřátelství, ať už slovně nebo útočným činem, tendence prosazovat bezohledně, nemilosrdně až brutálně sám sebe, své zájmy a cíle.

Vágnerová¹ uvádí, že „Agresivní chování lze definovat jako porušení sociálních norem, omezující práva a narušující integritu živých bytostí a neživých objektů. Jde o symbolické nebo reálné omezování, poškozování a ničení. Agresivitu lze chápat jako sklon k takovému chování. Agrese označuje aktuální projev takového chování.

Agresivní chování je obvykle prostředkem, jak dosáhnout uspokojení, kterému stojí v cestě překážky. Je jedním z obranných mechanismů, který řeší problém útokem na překážku, resp. Na zdroj ohrožení (případně na takový cíl, který se tak jeví).“ Může být také prostředkem k uspokojování osobně významných potřeb, ale stejně dobře se může sama stát cílem.“ Autorka dále uvádí, že „Stává se zdrojem jistoty vlastních kompetencí, které lze kdykoli použít. Může být uspokojující i proto, že potvrzuje vlastní moc.“

Agresivní chování se děje podle Říčana² na základě vrozených instinktů a utváří se v prvních letech života. Druhá protichůdná koncepce k teorii agrese vysvětluje agresi, jako proces který vzniká a utváří se v průběhu našeho života. Stejně tak uvádí Holeček³, že „Všichni psychologové se shodují na tom, že agresivita se utváří v průběhu socializace, sociálního učení na základě získávání zkušeností.“ Autor dále rozlišuje tři formy sociálního učení: nápodobou, identifikací a vlastním zážitkem.

Sklon k agresivnímu chování se vyvíjí ve vztazích mezi jedincem a jeho prostředím. Jedním z dobře známých faktorů je vliv vrstevníků. Méně známá je skutečnost, že agresivní chování v průběhu individuálního vývoje přetrvává. Dlouhodobé studie ukazují, že agresivní chování lze identifikovat již ve věku tří let a že se sklon k agresivitě u mnoha dětí stane znakem jejich osobnosti, který si ponese až do stáří.

Může to být lidský postoj, kterým se člověk brání. Je to technika pro vyrovnání se s náročnými životními situacemi. Agresivní chování se může projevit ve formě sprostých slov, násilím vůči věcem, zvířatům i lidem. V poslední době se stalo „velkou zábavou“ mučení zvířat, které si děti nahrávají a hrdinsky to dají na internet v myšlence, kdoví jací

---

¹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2002. str. 266

² ŘÍČAN, P. *Agresivita dětí ve škole*. Praha: Portál, 1995. str. 23

³ HOLEČEK, V. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997. str. 7

nejsou hrdinové. Brutální týrání bezbranného zvířete se odehrálo na uzavřené akci před zraky asi desítky mladých lidí, včetně dívek. Video, které začátkem roku šokovalo českou veřejnost, začíná záběry na dvojici mladíků, kteří drží kočku pod krkem a z lahve jí do tlamy lijí alkohol. Potom ji hodí na zem a pustí na ni bojového psa. Na videu je vidět skupinu mladíků a dívek, kteří sledují, jak pes trhá bezbranné tělo. Utrpení zvířete skončí poté, co mu jeden z mladíků šlápne na hlavu a ještě jednou na bezvládnou kočku pustí psa.

Čáp⁴ ve své knize uvádí, že „Matky, učitelé i ostatní výchovní pracovníci označují agresivní chování jako „zlobení“, „nekázeň“, „asociálnost“ apod. a děti nepřiměřeně trestají. U dětí se agrese někdy přemění do techniky, kterou nazýváme vzbuzování pozornosti a egocentričnost: nemluvně upoutává pozornost svého okolí křikem, větší dítě různými formami „zlobení“.“

Dnešní násilí nemá nic společného s měřením sil, pošťucháváním a praním jako v minulých dobách. S násilím a agresí se setkáváme dennodenně a dochází k němu prakticky všude, v rodině, ve škole, na hřišti a mezi kamarády. Zpočátku to mohou být jen malicherné maličkosti, které se však mohou zvrhnout v nadávky, rány a v nejhorším případě v brutální útok s následkem trvalé invalidity.

2.2 Definice šikany

Český výraz šikana je odvozeno z francouzského slova „chicane“, což v překladu znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů. U nás byl zaveden pražským psychiatrem Petrem Příhodou, který o něm veřejně promluvil před listopadem 1989.⁵

Šikana je patologické jednání s úmyslem ponížit a pošlapat lidskou důstojnost. Šikanou se též rozumí psychické, fyzické nebo kombinované týrání, páchané silnějším jedincem či skupinou vůči slabšímu jedinci. Jedná se o behaviorální poruchu překračující sociální normy. Můžeme ji také definovat jako poruchu sociální koheze ve společnosti, protože není pouze záležitostí dvou jedinců, nýbrž celé skupiny.

Šikana je samoučelná agrese s manipulativním charakterem. Jedná se o záměrné a nevyprovokované užití síly jedincem nebo skupinou. Na počátku bývá nenápadné

---

⁴ ČÁP, J. Psychologie pro učitele. Praha: SPN, 1980. str. 97

⁵ ŘÍČAN, P. Agresivita dětí ve škole. Praha: Portál, 1995. str. 25

škádlení, postupně se ve „hře“ přitvrzuje tělesnými tresty a nakonec dochází k brutálním machinacím.

Bendl⁶ definuje šikanu jako „..... opakované úmyslné ubližování druhému člověku (druhým lidem), popř. jako opakovanou agresi jednotlivce nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí.“

Šikanování je bezohledné prosazování svých potřeb na úkor druhých. Je to předem promyšlený čin, který vede k uspokojování z moci nad druhými. Obvykle se vykazuje úmyslem, nerovnováhou sil a dochází k němu opakovaně.

Podle Vágnerové⁷ „Šikanu lze definovat jako násilné ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.“ Autorka jí zařazuje mezi agresivní poruchy chování.

Lze jí také popsat jako systematické, hostilní a neetické chování zaměřené na poškození jedince. Šikana je netaktní, necitlivý a lhostejný přístup k oběti. Je to manipulativní proces, který postupuje od ostrakizace přes kumulování agresorů, po dokonalou šikanu.

Šikanování je velmi nebezpečný společenský jev. Je jedním z velmi negativních projevů psychosociálního prostředí školy a stala se jeho běžnou součástí. Jedním z faktorů, který se podílí na jejím vzniku je zhoršující se intelekt a snížení mravní úrovně.

Podle Bendla⁸ „Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí – asymetrická agrese.“ Autor dále uvádí, že podstata šikany spočívá v agresi, která je cílem jednání. Podle něj není záměrem agresora tedy věc odcizit pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.

Šikana však není jen záležitostí školního prostředí. Můžeme se s ní setkat v zaměstnání, v armádě, v rodině a v době minulé hlavně na vojně. A protože se s ní můžeme potkat kdekoli, může se týkat každého z nás, ať už v roli oběti, agresora, pedagoga, rodiče či zaměstnance.

Nejvíce vnímána je a byla šikana z vojenského prostředí, kdy pod záštitou rituálů mezi tzv. „bažanty“ a „mazáky“, si každý musel projít neotřepanými praktikami, ponižováním a krutým fyzickým zacházením. Další forma šikany pochází z pracovního prostředí

---

⁶ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. str. 26

⁷ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2002. str. 283

⁸ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. str. 25

a nazývá se „mobbing“. Tzv. mobbingem se rozumí psychické násilí, sexuální obtěžování, pomluvy, zesměšňování, zastrašování či nucení do neadekvátní práce. Cílem mobbingu je zneškodnit potencionální konkurenci nebo nepohodlného zaměstnance.

2.2.1 Formy šikany

Šikana se může dělit na skrytou a zjevnou. Dále se dá členit na psychickou, fyzickou, kombinovanou, šikanu se sexuálním podtextem a šikanu ekonomickou. Také by se dala rozdělit na „šikanu dívčí“ a „šikanu chlapeckou“. V poslední době se ovšem setkáváme s tzv. „kyberšikanou“.

Skrytá šikana se projevuje vytěsněním neoblíbeného jedince z kolektivu nebo jeho ignorací. Tento jev je také nazýván ostrakizace a je hojně využíván v kolektivech dětí, jako trest nebo někdy jako forma nátlaku. Pokud je dítě o přestávkách samo, při týmových sportech bývá vybíráno jako poslední do družstva nebo se zhoršuje jeho školní prospěch, jsou to známky, ze kterých můžeme usuzovat, že je dítě šikanováno.

Zjevná šikana může mít podle Vágnerové⁹ podobu:

- fyzického násilí a ponižování (např. strkání, bití, skákání po oběti, zavírání do popelnice apod.);
- psychického ponižování a vydírání (nucení ke svlékání, k posluze, nadávání, izolace apod.);
- destruktivních aktivit zaměřených na majetek oběti (braní a ničení věcí, trhání sešitů, polítí šatstva apod.).

Šikana mezi děvčaty bývá skrytějšího rázu. Zde se jedná o skupinovou šikanu, kdy je oběť vyloučena ze skupinky. Izolace, pomluvy, ignorace, šíření lží a drbů, to jsou „hlavní zbraně“ jimiž zákeřně útočí na bezbrannou oběť.

Za to chlapci, se oproti dívkám uchylují k šikaně fyzické a vystačí si sami dva. Na rozdíl od dívek si někdy vyberou oběť i z řad opačného pohlaví.

Příklady fyzické šikany:

- strkání, bytí, hromadné kopání

Příklady psychické šikany:

- výsměch, pomluvy, zastrašování, nekalé vtipy, urážky rodičů, vyhrožování zabytím, nucení ke svlékání, vydírání

Příklady destruktivní šikany:

---

⁹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2002. str. 285

- přivlastnění nejrůznějších věcí(peníze, sešity, svačina, aktovky, ...)
- ničení a trhání oblečení, sešitů, penálů, peněženek, ...
- plivání do bot, poplívání svačin, polití oblečení,

„Cyberbullying“ nebo-li „kyberšikana“ je nový druh teroru, který ke svým nekalým praktikám využívá mobilů se zabudovanými fotoaparáty a kamerami. „Výborným pomocníkem“ agresorů je také internet. Příkladem může být nahrání ponižující situace na mobil, kterou si spolužáci mezi sebou formou MMS rozesílají a dále jí šíří mikrovlnami po síti internetu. V „kyberterorismu“ se často kombinuje fyzické násilí, zesměšňování a někdy šikana se sexuální podtextem. Jiným odvětvím kyberšikany je terorizování jiných pomocí e-mailů, blogů atd. Řada jejích projevů může spadat do oblasti kriminálních činů. Její nejobvyklejší projevy představují zasílání obtěžujících, urážejících či útočných mailů a SMS, vytváření stránek a blogů, kde oběť pomlouvající a zesměšňují. Kyberšikana může „sloužit“ k posilování klasických forem šikany. Pro pachatele má kyberšikana spoustu výhod, a to především anonymitu a jistotu, že zůstane nepotrestán.¹⁰

2.2.2 Následky šikany

Šikana ohrožuje fyzické i psychické zdraví člověka a v pokročilých stádiích i jeho život. Následky mohou být dlouhodobé, velmi závažné a mohou být celoživotního rázu. Následky tělesného zdraví vedou od modřin, škrábanců po popáleniny přes otřesy mozků k úplné invalidizaci. Dopady na psychiku člověka jsou v podobě ztráty sebeúcty, sníženého sebevědomí, strachu a v krajních případech suicidiálních tendencích. Pozdě odhalené šikanování má nevratné a fatální následky nejen pro oběť, ale i pro agresora a skupinu vůbec. Tolerance šikany a podpora agresivního chování vede ke snížení již tak narušené mravní úrovně.

Podle Koláře¹¹ „Šikanování totálně paralyzuje výchovnou funkci skupiny a proměňuje její působení v destruktivní. Lapidárně řečeno: Pod vnější slupkou seriózního zařízení se ponižuje lidská důstojnost, nerespektují se základní lidská práva a odehrává se tam nikoliv pedagogická činnost, ale antisociální výcvik. Občané naší společnosti se pak mohou těšit na spolužití s dalšími násilníky.“

¹⁰ <http://proti-sikane.saferinternet.cz>

¹¹ <http://www.sikana.org/>

Následky šikany pro oběť

Nejhorší následky dopadají bezesporu na oběť. Dlouhodobé zesměšňování, posměchy a narážky vyvolají negativní vztah ke škole a následnou socializační a adaptační poruchu. Pro někoho překvapivě mají i počáteční vývoje šikany frustrující a daleko zákeřnější účinky na vývoj osobnosti jedince.

I když psychické týrání nezanechává žádné viditelné stopy, zanechává dlouhodobé následky na duši. Po psychické stránce dochází k pocitům méněcennosti, ke ztrátě vlastní hodnoty, k depresím nebo úzkostným stavům. Dítě, se kterým se jeho vrstevníci budou odmítat bavit, pocítí bezmoc a beznaděj. Vzniklá neurotická a psychosomatická onemocnění, které mohou přetrvávat, tak ovlivní i období dospělosti.

Pro oběti pokročilých stupňů šikany jsou následky tragické a v nejhorších případech fatální. Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutí a provalí se u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočnímu děsy. Některé oběti se musí dlouhodobě léčit a jsou-li starší, zůstávají v pracovní neschopnosti. V jiných případech se sice oběť nezhroutí, avšak není schopna pokračovat ve studiu ani po přeřazení na jinou školu.¹²

Prážák upozorňuje na to, že „U oběti se může rozvinout ještě další známý efekt – identifikace s agresorem. Žije-li dítě dlouhodobě nebo trvale ve strachu, je-li chronicky napadáno osobou, která má nad ním moc, uniká z trvalého ohrožení a pocitů nejistoty tím, že se s násilníkem identifikuje, své Já ztotožní s ním. Další vývoj může být takový, že vlivem identifikace, včlenění agresivní prvky chování a prožívání do svých postojů, hodnot, a tím do své osobnosti a životního stylu. Stane se tak pokračovatelem agresivního chování.“¹³

Následky šikany pro agresora

Destruktivní účinky na agresora jsou rovněž závažné. Jeho duchovní vývoj ustrnul a charakterové vlastnosti se prohlubují negativním směrem. Jeho agresivní postoje, ve kterých mu nikdo nezabránil, se pro něj stávají normou. Společnost, která ho nechává osudu, ho tak nepřímou podporuje v antisociálním chování. Jeho charakter se může pokřivit i tak, že se agrese a arogance stane hlavním způsobem vnějšího projevu. Není proto divu, že si věci vynucuje agresivní formou.

---

¹² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 101

¹³ PRAŽÁK, P. *Šikana je poruchou kolektivu*. *Psychologie dnes*. září 2003, roč. 9, č. 9. str. 26-27.

Kolář uvádí, že: „Mravní i zákonné normy jsou zcela bez zábran překračovány, aniž by to pro agresora znamenalo nějakou komplikaci. Nic se neděje. Obdobně potom přistupují k násilí a porušování zákona ve svém dalším životě. Nedělají nic, jsou zcela pasivní a apatičtí, nebo to později i sami nějak zkusí. Už vědí, jak se to dělá.“¹⁴

Donutí-li agresor ve škole svého spolužáka, aby mu vydal třeba svačinu, a není za svůj čin potrestán, má tento možná nepříliš nápadný jev několik aspektů. Jeden z aspektů je, že útočník bez negativních následků úspěšně provedl svůj záměr, jehož výsledkem je dokonce svačina navíc, tedy pozitivní ohodnocení jeho činu a tím poučení pro příště: „Takto jednej!“.¹⁵

Následky pro spoluúčastníky

Sledování reálného násilí způsobuje u přihlížejících otrlost a lhostejnost v životě. Pozorované násilí, proti kterému nikdo nezasáhne, utvrzuje děti v tom, že svět je nespravedlivé místo, kde je lepší starat se sám o sebe.

Podle Pražáka¹⁶ je „Pro přihlížející kolektiv je konané bezpráví znamením, že toto agresivní chování je vlastně normální, protože nikdo z dospělých s danou věcí nehodlá nic dělat. Zvláště u morálně méně rozvinutých jedinců se implicitně – formou nápodoby vzorce chování - formuluje imperativ: „Chceš-li něčeho dosáhnout, chovej se také tak.““

Klima dětského kolektivu, které připustí šikanu, má obrácenou hierarchii hodnot, toleruje agrese a akceptuje vyvyšování jedněch nad druhými. Absence morálních vlastností dává agresivitě zelenou. Uvnitř dětské společnosti nyní panuje lhostejnost. Děti se k ní uchylují i proto, že když chtěly pomoci, obrátilo se to proti nim. Obecně panuje tendence žít si každý sám za sebe a pro sebe. Dalším následkem je strach, strach z pomsty.

2.2.3 Vývojové stupně šikany

Kolář, který ve svých publikacích uvádí šikanu jako onemocnění celé skupiny, rozdělil vývoj tohoto onemocnění do pěti stádií.¹⁷

---

¹⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 100

¹⁵ PRAŽÁK, P. *Šikana je poruchou kolektivu*. *Psychologie dnes*. září 2003, roč. 9, č. 9. str. 26-27.

¹⁶ PRAŽÁK, P. *Šikana je poruchou kolektivu*. *Psychologie dnes*. září 2003, roč. 9, č. 9. str. 26-27.

¹⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 35-43

První stupeň (zrod ostrakismu)

Jde o nenápadnou formu psychického násilí, páchanou na méně oblíbeném jedinci, který je kolektivem neuznáván. S takovou „černou ovčí“ se ostatní nebaví, pomlouvají ji, ignorují, povyšují se nad ní a vytěšňují ji z kolektivu. Tato forma šikany je nebezpečná pro svou latenci.

Druhý stupeň (fyzická agrese a přitvrzování manipulace)

V této fázi agresor přitvrzuje ve své fyzické agresi. Oběť se stává tzv. „fackovacím panákem“ a agresor si prostřednictvím něj vybije svou zlost. Také může být násilí praktikováno „jen tak“, pro „zábavu“. Pro přechod k dalšímu stádiu závisí na tom, jaké postoje žáci k násilí zaujímají.

Pokud je negativně porušeno jádro skupiny a jejich morální hodnoty vymizí, pak je pokračování dalšího „dílu“ zcela jasné.

Třetí stádium (klíčový moment- vytvoření jádra)

Jedná se o významný mezník. Na jedné straně pozitivní skupina, která by mohla zabránit vzniku jádra a na druhé straně zrod trýznitelů bojující o popularitu a o postavení ve skupině. Pokud nebude jádro zdoláno, pak zrod trýznitelů přejde k další fázi a cestou s sebou vezme další „přívržence“.

Čtvrté stádium (většina přijímá normy agresorů)

Toto stádium je jako „rozjetý vlak“ a zastavit se jen tak nedá. Skupina má své normy a vyznačuje se novou identitou. I vzorný jedinec se nechá strhnout skupinovou dynamikou a chová se krutě, přičemž cítí uspokojení.

Páté stádium (totalita nebo-li dokonalá šikana)

Poslední stupeň je příznačný spíše pro věznice, výchovné ústavy nebo vojenské prostředí. Dochází k nastolení totalitní ideologie, kdy se agresor považuje za „nadčlověka“ a své oběti využívá jako „otroky“. Brutální praktiky jsou zcela normální a „nadlidé“ ztrácejí pud sebezáchovy, soucit a pocit viny. Oběť v tomto případě uniká do nemoci, má mnoho absencí, může změnit školu nebo v nejhorším případě se pokusí o sebevraždu.

2.3 Protagonisté šikany

I když si spousta lidí myslí, že je šikana záležitostí dvou jedinců, mýlí se. Šikana je záležitostí celé společnosti a každý nese určitý podíl své viny na jejím vzniku.

Agresor

Mezi základní osobnostní rysy agresorů patří sobeckost a egocentričnost. Tito lidé se považují za střed světa a mají tendence bezohledně, nemilosrdně až brutálně prosazovat sami sebe, své zájmy a cíle. Násilník bývá tělesně zdatný, temperamentní, sebevědomý, bystrý nebo naopak méně nadaný. Má potřebu ovládat druhé, bezohledně se prosazovat, touží po moci a má nezdravé sebevědomí. Často pochází z problematických rodin, kde je citový chlad, nedostatek zájmů, bití, nadávky a ponižování.

Kolář¹⁸ popisuje agresora takto: „Iniciátor nebo aktivní účastník šikany je člověk, který se vyhnul bolestivému duchovnímu růstu a ustrnul na počátečním stupni vývoje. V jeho jednání mu jde jen o sebe samého a je naprosto netečný k tomu, co způsobuje druhým lidem. Síla jeho ducha vzdorovat zlu se ještě neprobudila. Problémy selhání vůči druhým lidem ho netrápí.“

Takový asociál se mnohdy vyznačuje tělesnou silou a sníženou inteligencí. Jeho nemorální sklony slouží jako kompenzace a on sám se nedokáže přizpůsobit normě, která je pro školní prostředí daná. Jedinec je zakomplexovaný s nízkým sebevědomím a má negativní náhled na svět. Ačkoli jeho násilné chování a hrubé urážky pohoršují školní prostředí a společnost vůbec, za jeho „maskou“ se skrývá slabost a pocit méněcennosti.

Podle Říčana¹⁹ je „Pro šikanující děti typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ublížovat druhým je pro ně radostí.“

Agresorovi chybí pocit viny a pud sebezáchovy. Dokáže být neskutečně krutý, jen aby získal přízeň „diváků“ a mohl se tak stát „hvězdou“ dne. A když epizoda filmu skončí, „obecenstvo“ mu ještě tleská a poplácává ho jako „mistra světa“.

Násilí používá se zaujetím a má pocit uspokojení, když vidí trpět druhé. Jeho činy spočívají v touze po vlastní velikosti.

---

¹⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 74

¹⁹ ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita dětí ve škole*. Praha: Portál, 1995. str. 32

Typy agresorů podle Koláře²⁰:

První typ

Jedná se o hrubý, primitivní a impulzivní typ. Agresor šikanuje cíleně, tvrdě a bez slitování. Příčinou jeho agrese je vlastní zkušenost s domácím násilím, která se promítne do jeho postoje.

Druhý typ

Pod maskou „slušáka“, který se chová kultivovaně, se skrývají sadisticko-sexuální sklony. Vyznačuje se cílenými a „mazanými“ násilnými činy, páchanými v ústraní. Podmětem k vzniku tohoto typu agresora je autoritativní a přehnaně přísná výchova bez lásky.

Třetí typ

„Šašek“, optimista, dobrodruh s velkou sebedůvěrou, oblíbenec třídy. Šikanuje pro zábavu a také aby na sebe upozornil. Důvodem jeho „zlobení“, kterým si říká o přízeň a pozornost, je liberální přístup rodičů.

Oběť

Obětí se může stát kterýkoli žák, který je něčím odlišný. V podstatě se každý člověk něčím liší od ostatních a právě odlišnost je záminkou, aby mohli šikanovat. Zpravidla se obětí stává dítě, které nemělo možnost se naučit obranným postojům, jinak řečeno zdravé agresivitě. Jedinec se může stát obětí pro svou inteligenci, nadanost či přemýšlivost. V častějších případech se stává obětí, protože má handicap jako např. vadu řeči či slabý vzrůst. V poslední době se škola stala multikulturní institucí, což agresorům dává v šanc si vybírat mezi dětmi s jinou barvou pleti nebo příslušností k jinému národu.

Kritéria pro vymezení popisu obětí je rozmanitý, avšak typickým znakem pro všechny oběti je slabost. Takové dítě se nenaučilo asertivitě, je plaché, bojácné či úzkostné. Jeho pasivita často provokuje násilníky, kteří „testují“, co všechno oběť vydrží.

---

²⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 86

Typy obětí²¹:

1. Oběť „slabá“
2. Oběť „silná“
3. Oběť „deviantní“
4. Oběť „provokující“
5. Oběť „typická“

Pro ukázkou je uvedena **kazuistika č. 1:**

Jedná se o případ 12leté dívky Johanky, která po návratu z Kanady, kde byla čtvrt roku, prožila ve své třídě psychickou šikanu. Doposud bezproblémové vztahy se z těžko pochopitelných důvodů začaly hroutit. Johanka začala být vytlačována z kolektivu a stala se tzv. „cizorodým prvkem“ ve třídě. Při hodinách seděla sama a kamarádka, se kterou si dopisovala během pobytu v Kanadě, si také odsedla. Když si Johanka zapomněla učebnici, nikdo ze spolužáků ji nepůjčil. Vždy obědvala sama. Měla potíže s nadváhou a děti jí z kolektivu vytlačovaly slovy: „My to tlusté prase ve družstvu nechceme.“. Dostávala řadu SMS od svých spolužáků např. „Víš co říkali o tobě učitelé na třídních schůzkách? Prej, že jsi úplně blbá a že tu školu nezvládneš.“. Rodiče začali problém řešit přímo s paní ředitelkou, která si to vzala do svých rukou, protože třídní učitelka byla mladá, měla svou první třídu a těžce to zvládala. Zpočátku to ředitelka vzala vážně a případ od případu řešila a žáky postihovala. Problémy ovšem neustávaly a z Johanky se stal tzv. „obtížný problém“. Učitelé začali Johanku podezírat, že si to vymýšlí a bránili se slovy: „Ona se taky ke spolužákům nechová dobře.“.

Zdroj: České televize, pořad - Máte slovo, ze dne 24.9.2008

Pedagog

Dobrých pedagogů je poskrovnu. Většina pedagogů nedokáže vyřešit ani tu nejjednodušší rozepři, natož, aby bojovali s opravdovou šikanou. Zaujímají laxní přístup a šikanu vnímají jen jako „zlobení“ nebo jí prostě nevidí nebo nechtějí vidět. Jejich „slepota“ situaci zhoršuje a sami se tak stávají spolutvůrci šikany.

Podle Koláře²² „Šikanu nevědomky podporovali i osobnostně nevyzrálí pedagogové, kteří zůstali uzavřeni sami v sobě, ve svých potřebách a problémech. Nebyli schopni vytvořit ve třídě atmosféru náklonnosti, vcítění, soucitu a porozumění. Chyběla jim schopnost „uvidět“ trápení „slabých“ žáků a vnímat skupinu jako živý organismu, ve kterém se neustále něco děje. Krajně podezřelé okolnosti přehlíželi a paradoxně oceňovali „subtilní“ agresí „silných“ vůči outsiderům.“

---

²¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 89

²² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 91

Někteří učitelé skrytě šikanu podporují, když žáka zesměšňují před celou třídou a poukazují na jeho nedostatky. Nevědomky tak dávají agresorovi signál a stávají se z nich „nahrávači“. Dalším úskalím je doznívající starší generace učitelů na základních školách, kteří odmítají přijmout jakékoli nové pedagogické praktiky. Své žáky často staví do role podřadných osob, jež mají zarytě sedět a mlčky poslouchat. Jejich autoritářský a arogantní přístup vede k nedůvěře žáků.

Naopak nevyzrálého, bojácného pedagoga, který se při banálním konfliktu roztřepe, roznese žáci na kopytech. Obavy ze ztráty z autority a strach z konfliktu ho přinutí k inklinaci k dominantním žákům, aby si autoritu udržel. A jak už to v životě bývá, na tento zbabělý přístup „dojedou“ nevinní a nakonec i sám pedagog.

Profesor Zdeněk Helus²³ ve své knize upozorňuje na tzv. favoritismus, který popisuje jako „sklon některých učitelů mít ve své třídě oblíbené žáky, spojený s mimoděčnou tendencí přeceňovat jejich pozitiva a nevidět jejich nedostatky, omlouvat je, brát v ochranu, považovat jejich selhání a poklesky apriorně za vyloučené, a tudíž dojde-li k nim, je interpretovat jako jev, který je nutno z nějakých důvodů omluvit, přejít.“

Ve své knize Bendl²⁴ uvádí „Ač je to s podivem, v praxi se setkáváme s učiteli, kteří využívají šikanu ke svému prospěchu.“ Jako první skupinu uvádí učitele, kteří si šikanou kompenzují svůj pocit křivdy. Své povolání si vybrali, aby mohli rozkazovat a „pohrávat si“ se svými žáky. Jako druhou skupinu uvádí učitelé, na které toto povolání zbylo. Žáky vnímají jako „obtěžující hmyz“ a na nejslabších se mstí za nepřízeň osudu. Druhou skupinu reprezentují učitelé, kteří přímo šikanu podporují pro zajištění pořádku a kázně.

Rodiče

I rodiče nesou část viny na vzniku či šíření šikany. Mnoho agresorů pochází z rodin, kde používání trestů slouží jako nástroj k dosažení slušného chování a plnění povinností. A pak bývá bohužel blízko k tomu, že děti převezmou tento vzor chování a své napětí takto ventilují. Dalším důvodem je přísná a despotická výchova, která vede k frustraci dítěte. Ti pak z citového neuspokojení, jednají agresivně. Jejich nezvládnutí výchovné funkce je staví do role pasivního účastníka šikany.

Každý rodič, který se dozví o prohřešku své ratolesti, se k pravdě staví jinak. Způsobů, jak zamaskovat jejich nežádoucí chování je mnoho. Nejběžnější obranou strategií je tzv.

---

²³ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. str. 234

²⁴ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. str. 72-73

racionalizace, kdy rodiče označují oběť za provokatéra a simulanta, který si to zavinil sám. Svou ratolest chrání za každou cenu a se slovy: „Ať mi to řekne do čí, jak to bylo!“, zažene oběť do kouta. Opačně jedná rodiče, kteří nad tím mávnou rukou a ještě ho pochválí, jak se umí v životě prosadit. Známé jsou i případy, kdy nezodpovědní rodiče i přesto, že ví, že je jich dítěti ubližováno, nic neoznámí z obav, že by tím mohli svému dítěti přitížit. Buďto učiteli nedůvěřují nebo doufají, že se to spraví samo. Jejich neadekvátní reakce jako: „Nevěřím, že se to ve škole děje, vždyť jsou tam učitelé nebo nějaký dozor!“, „Přece nejsi bábovka, aby sis to nevyřídil sám!“, z nich činí aktivní účastníky šikany. Někteří zase jednají zkratkovitě a dítě nemilosrdně seřežou, čímž však podporují násilí a nastává tak začarovaný kruh. Bohužel existují i rodiče, kteří neunesou pravdu, že by jejich dítě mohlo být kruté a na svou obranu používají hysterické scény, mají nepřiměřené reakce, jsou arogantní a vše dávají za vinu učiteli.

Je tedy naprostou přirozeností, že každý rodič hájí zájmy svého dítěte, ale v případě šikany, chybí rodičům soudnost a smysl pro spravedlnost.

Souvztažná skupina

Jedná se o jedince, kteří nejsou ani obětí ani agresorem. Stali se z nich pasivní přihlížející, kteří se přímo nepodílejí na týraní oběti. Avšak svoji přítomností, povzbuzujícími výkřiky dotváří klima a zároveň pobízejí šikanujícího k trýznivějším akcím. V takových skupinách dochází k nepravému konformismu. Člověk se dokáže sice navenek se skupinou ztotožnit, ale vnitřně s ní nesouhlasí. Tlak skupiny, obava z odmítnutí, strach z trestu za „bonzování“ vede žáka často ke přizpůsobivosti se lynčující skupině.

2.4 Příčiny vzniku šikany

Šikana je forma agrese a agrese je instinktivně vrozená dispozice každého z nás. Je to vnitřní energie, která proudí v našem těle, ale musíme se naučit jí dobře a efektivně využít. Formování agrese se děje celý život, ale nejzásadnější je v prvních letech života, kdy si ji osvojujeme prostřednictvím sociálního učení. Je to sklon k porušení sociálních norem.

Agrese je projev chování, který máme se zvířaty společný. Stejně tak, jako se ptáci perou o potravu, opice bojují o postavení ve tlupě nebo samci soupeří samice, tak i my bojujeme mnohdy o přežití, o postavení ve společnosti a všichni bojujeme za svá práva.

Říčan²⁵ označuje agresi jako „vnitrodruhovou“, tj. agresi mezi členy stejného druhu a dále uvádí, že „Řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je – stejně jako většina ostatního lidského chování, tedy třeba jako tanec, vaření nebo hra na kytaru – naučená, to znamená, že si jí osvojíme na základě zkušenosti. Podle nich je člověk agresivní proto, že se naučil, že se to vyplácí, zejména, že je možno zmocnit se agresí žádoucího předmětu nebo si vynutit od druhých služby, na nichž nám záleží.“

Podle Sigmunda Freuda vede k rozporům v lidském chování konflikt mezi pudem libido a thanatos a právě agresivitu vysvětloval jako destruktivní energii pudu thanatos. Podle Lorenze je agresivita geneticky podmíněna. Na základě výsledků etiologických studií ptáků a ryb se Lorenzo domnívá, že agresivní energie se v jedinci hromadí podobně jako kapající přívod vody do nádrže. Když hladina přeteče, agrese se uvolní a sním i nahromaděné napětí, proto by lidé měli přebytečnou energii zdravě uvolnit třeba při sportu.²⁶

Šikana je projevem agresivního chování, které je ovlivněno vnějšími a vnitřními činiteli. Mezi činitele vnitřního prostředí patří geneticky daná dispozice a mezi vlivy vnějšího prostředí patří např. rodiče, média nebo vrstevnická skupina.

Vnitřní činitelé

Mezi vnitřní činitele samozřejmě patří dědičnost. Dědičnost je z jedním z mnoha faktorů, které mají vliv na agresivitu. Všechny vlastnosti i postoje člověka jsou dědičné, ale nejsou u všech lidí stejné. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu, ale nemůže ovlivnit „rvačku“ ve škole. Genetická dispozice je podmiňujícím determinantem, která zvyšuje vliv na takové chování a zároveň zvětšuje pole působnosti vlivům vnějšího prostředí.

V praxi to znamená, že pokud dítě pochází z rodiny, kde jsou alkoholově či drogově závislí jedinci, osoby psychicky nemocné, osoby s asociálním chováním či jinak sociálně deviantní, má takové dítě větší předpoklad pro výskyt té či oné poruchy osobnosti.

Vnější činitelé

Vliv vnějšího prostředí se považuje za nejvýznamnější faktor. Zařazujeme sem vše kolem nás - rodiče, sourozence, vrstevníky, partu, školu, zaměstnání, ale i působení společnosti jako takové. Na rozvoji šikany se samozřejmě podílí hromadné sdělovací prostředky, které

---

²⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. str. 23

²⁶ HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. str. 116

svým přístupem agresivitu banalizují a činí jí, jako něco běžného v našem životě. To vše, jsou faktory formulující náš postoj ke světu.

Podle Vágnerové²⁷ „Agresivita není jen záležitostí individua nebo malých skupin, na jejím rozvoji se spolupodílí i společenské klima.“

Rodina

Rodina plní výchovnou, socializační, ekonomickou či reprodukční funkci. Vytváří emoční zázemí pro její členy a učí je novým hodnotám a postojům. Má za úkol uspokojovat potřeby, poskytovat péči a základní jistoty dětem. V minulosti byla rodina tradiční jednotkou. Zajišťovala především reprodukci, integraci do společnosti a důležitou ekonomickou funkci. Ovšem v posledních letech se zdá, že rodiny, které dobře plní své funkce ubývá a naopak přibývá poruchových. Dnešní rodiny jsou více zranitelnější, protože se manželství zakládá více než kdy dříve na lásce. Křehkost rodiny, proměna cílů, o něž usilují rodiče, i skutečnost, že velká část matek pracuje mimo dům, způsobila zásadní oslabení úlohy, která k rodině tradičně patřila, totiž výchovy. Narůstající nestabilita rodiny, zkracování množství času, jež rodiče věnují dětem, častá absence jednoho z rodičů a nahrazování rodičovství působením masmédií, ohrožuje zdravý vývoj dětí a přináší závažné následky pro celou společnost. Neangažují-li se rodiče ve výchovné roli, je těžce ohrožena osobnost dítěte.

Podle Matouška²⁸ „Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později i mezi dítětem a otcem a dítětem a dalšími členy rodiny, je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Vrozeným základem pevné vazby mezi osobami v rodině je tzv. *vazbové chování*, pozorovatelné i u zvířat.“

Špatné přístupy ve výchově dětí v rodině

- Autoritativní přístup – rodiče jsou dominantní, chladní, hodně rozkazují, trestají a nerespektují potřeby dětí. Svým nechápavým přístupem děti determinují a ty mohou jednat agresivně z citového neuspokojení, závisti nebo nenávisti vůči druhým.
- Liberální přístup – rodič dítěti nenastolí řád a pravidla a je tak odkázáno samo na sebe. Dítě je pak zvyklé dělat si co chce, a pokud mu bude někdo říkat co má dělat, bude vzteklé. O přízeň a lásku si také může říkat zlobením, aby upoutalo na sebe

---

²⁷ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2002. str. 267

²⁸ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. str. 42

pozornost.

- Protekcionistický přístup – rodič vždy dítěti vyhoví, posluhuje mu a podřizuje se mu. Z dítěte se stává diktátor, který rodiče ovládá. Neumí nést zodpovědnost, přiznat svůj omyl nebo vynakládat pro něco úsilí.
- Neuvědomělý přístup – rodič nevědomky uspokojuje prostřednictvím svého dítěte svá přání a nenápadně povzbuzuje dítě k chování, které mu naoko zakazuje.
- Manipulativní přístup – tento přístup nastává v rodinách při rozvodovém řízení, u neurotických rodičů, kteří mají manželské a pracovní problémy. Děti jsou vystaveny velké psychické zátěži a stávají se „nástrojem pomsty“. Neustálé hádky, přeháry a konflikty mohou zapříčinit sklony k agresivní obraně vlastní osoby a neschopnosti řešit racionálně problémy.

Povaha špatného chování rodičů vůči dětem v nich může zanechat následky až do období dospělosti, které si přenáší do své nové rodiny. Děti se učí agresivnímu chování napodobováním svého vzoru, kterým ve většině případů bývají rodiče. Proto by se rodiče měli zamyslet nad svým chováním, hodnotovým žebříčkem a stylem výchovy. Dokazuje to i Bandurův model, který naznačuje, že příklady chování, které vidíme kolem sebe, hrají důležitou úlohu v řízení vlastního chování a v učení se alternativním formám jednání.

Rizikovým faktorem pro šikanu je nepochybně nepřítomnost z jednoho rodičů, častěji to bývá otec. Děti pak postrádají vzor, autoritu a oporu. Ornou půdou pro takové antisociální chování jsou i rodiny z nižších sociálních vrstev, lidé nezaměstnaní a nevzdělaní. Dalším častým důvodem pro násilí je, že rodiče nejsou pro své dítě oporou.

Podle Matouška²⁹ „I v dobře situovaných rodinách se vyskytují případy vysloveného nezájmu a nepřátelství rodičů vůči dítěti. Specifikem těchto rodin je, že rodičovské postoje vůči dítěti nepříznivé jsou zde lépe maskovány a jsou paradoxně hůře ovlivnitelné ze strany kohokoli, kdo by se ve prospěch dítěte chtěl angažovat, než v rodinách sociálně slabších.“

Z pohledu rodina-škola, tkví problém v nespolupráci a uzavřenosti obou táborů. Rodiče se nedostavují na třídní schůzky a jejich komunikace probíhá prostřednictvím tužky a papíru. Rodičům chybí zainteresovanost a informovanost o sociálně patologických jevech.

---

²⁹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. str. 41

Školská zařízení

Špatné podmínky práce ve školských zařízeních, problematické financování, podceňování problematiky prevence sociálně patologických jevů, nedostatečná motivace pedagogů, ředitelů škol a školských zařízení ke změně sociálního klimatu, nedostatečné legislativní zakotvení patologických jevů ve škole, to je špatný systémový přístup ke školnímu násilí.

Učitelská profese patří mezi zaměstnání se zvýšenou zátěží a stres, který na ně dopadá, ovlivňuje zdraví, kondici a jejich vztah k povolání. Učitel, který podléhá zátěži a stresovým situacím, své potíže přenáší na žáky a stává se tak činitelem nepříznivého psychosociálního klimatu ve třídě. Stresovaný a „vyhasnutý“ učitel je pro žáky demoralizujícím a demotivujícím nebezpečím.

Bendl³⁰ ve své knize uvádí tzv. minimum učitelských „hrubek“, kterých se učitelé nevědomky dopouštějí při kontaktu se šikanou: nebrání šikany na vědomí („Nežaluj!“); podceňování závažnosti následků šikany; přenesení odpovědnosti na oběť („Nemáš provokovat!“); konfrontace s agresorem bez dostatku přesných a ověřených informací; přímá konfrontace agresora a oběti; odsouzení šikanujícího, nikoli jeho chování; ustoupení agresorovi na úkor oběti nebo celé skupiny.

Pokud k šikaně dojde, někteří učitelé ji vnímají jako své selhání, a proto ji nepřiznají rodičům, nesvěří se kolegům, řediteli ani psychologovi, což dává volnost k jejímu bujení.

Média

Vliv médií má nepochybně neblahý vliv na chování dětí a adolescentů. Televize však může být zdrojem potěšení, zdrojem zábavy a hlavním zdrojem informací o světě. Avšak přináší dětem příležitost dozvědět se něco o světě poněkud necitlivým přístupem. Televize poskytuje dětem modely, s kterými se ztotožňují a nepoznají rozdíl mezi dobrem a zlem, protože hranice mezi nimi v mediálním světě neexistují. Děti a dospívající sledují televizi nejvíce ze všech médií a čas, který jí věnují je v průměru delší než jiné mimoškolní aktivity. Dle mého názoru výrazně klesl zájem mladistvých o četbu knih, novin a časopisů, o návštěvy výstav, divadel a galerií a také o aktivní sportování. Naopak je jim milejší a bližší navštěvování diskoték a sledování televize.

Je prokázané, že sledování násilných činů vede k hostilním postojům a k lehkomyšlnosti. Pro děti je těžké rozlišovat mezi dobrem a zlem, protože oběti ve filmu

---

³⁰ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. str. 79

vždy ožijí a vesele si zabíjí dál. Děti pak ztrácejí soucit a schopnost rozlišovat co je dobré a co zlé. Senzativní filmy plné násilí a zbraní, které jsou na denním programu rozšiřující se nabídky televizních kanálů, nemají nic společného s realitou a naopak ho bagatelizují.

Erb³¹ ve své knize upozorňuje na to, že „Děti, které se často dívají na násilné scény, se chovají agresivněji. Otřesné je také, že mnohé násilné činy spáchané ve skutečnosti jsou napodobeninami filmových výjevů. Situaci ještě zhoršuje, jsou-li děti často ponechány samy sobě a nemohou si, o tom co viděly, promluvit s rodiči. Především menší děti doopravdy věří, že to, co se odehrává před jejich očima, je skutečnost. Pak je jen pochopitelné, že to má obrovský vliv na to, jak se naučí svět chápat a rozumět mu.

Kromě toho se v televizi předvádí víc násilných činů, než kolik se jich stává ve skutečnosti. To může na druhé straně zvětšit bojácnost dětí, protože za každým křovím vidí násilníka.“

Matoušek³² uvádí, že „Škodlivé účinky na děti a mládež může mít jak násilí fiktivní, tak naturalisticky popisované násilí skutečné, tak i nejasná hranice mezi tím, co se opravdu stalo a co nadsadili pro větší účinnost autoři pořadu. Za normálních okolností má dítě již ve středním školním věku schopnost distancovat se od předváděného násilí a zaujímat k němu kritický postoj. Tato kritičnost se však dá vhodným druhem zábavného podání scén s násilím oslabovat.

Existuje množství studií dokládajících, že již velmi malé děti, dokonce už roční, dokáží napodobovat to, co viděly v televizi. Např. kreslené seriály, v nichž se postavy chovají agresivně, zvyšují celkově fyzickou aktivitu dětí z mateřských škol a jejich agresivitu vůči ostatním dětem i vůči hračkám.“. Dále tentýž autor uvádí, že „V odborné literatuře se už zabydlel termín *pondělní syndrom* označující zvýšenou agresivitu dětí ve školkách a ve školách, která je vykládána jako odreagování agresivity, jíž se děti nabily během víkendu z televize.“ a, že „Další výzkumné práce dokládají, že upřednostňuje-li dítě ve věku osmi let sledování násilí v televizi, predikuje vyšší počet zadržení a odsouzení za násilné trestné činy ve věku třicet let.“

Vrstevnické skupiny

Člověk jako sociální bytost vykazuje neustálou příslušnost k určité skupině. I když se život dítěte odehrává v prvních letech života v rodinném prostředí, později se stane členem

---

³¹ ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2002. str. 36

³² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. str. 102-103

jiných skupin, kterými je pak provázen po celý život. I ten nejosamělejší tvoreček nemůže nikdy uniknout skupinové konformitě a nepodlehnout tak jejím vlivům.

Vrstevníckou skupinu můžeme chápat jako skupinu lidí, kteří mají stejné zájmy, postoje, normy, hodnoty, názory, způsob vyjadřování, chování, ale i styl hudby a oblékání. Každá skupina má svého vůdce, svou konformitu a jasná pravidla. Vedle negativních vlivů může skupina na jedince působit i pozitivně. Dává mu možnost sociální interakce, seberealizace a umožňuje mu potřeby kontaktu.

Vrstevnícké skupiny nebo-li peer group, přebírají stále více výchovných vlivů od rodiny. Podle mého názoru je to způsobeno více důvody. Jedním důvodem může být dysfunkce rodiny, nebo, že rodiče nemají na své děti čas, a ti se tak stávají „dětmi ulice“. Dalším důvodem je věk dítěte. V období puberty je pro pubescenta velmi důležitá skupina vrstevníků, která mu poskytuje oporu jeho ještě nehotové identity. Vrstevníci spolu sdílejí zájmy i starosti, utvářejí si své postoje vůči světu, ale hlavně si to dělají „po svém“.

Vedle získání pocitu sebevědomí a jistoty, mohou naopak ztrácet pocit zodpovědnosti. V partě může docházet k tzv. difúzi zodpovědnosti a ke ztrátě osobní identity. Děti tak mohou být více agresivní, než kdyby jednaly jako samostatná individua. Skupina nebo-li smečka, působí jako „pilulka pro nabuzení“. Při agresivním jednání ve skupině se člověk dostane do „tranzu“ a i když jeho vnitřní hlas šeptá „Nech ho být!“, nakonec je stržen atmosférou a proti své vůli se nakonec přidá k většině.

Podle Matouška³³ „Vrstevnícká skupina však není pro nikoho jen problémovým zázemím; tím spíše jim není pro mladé lidi vyrůstající bez rodičovského zájmu, bez jasných pravidel, ohrožované despotickým trestáním rodičů apod. I pro dítě vychované funkční rodinou představuje každá vrstevnícká skupina více nebo méně stresující nárok: obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo je „v pořádku“, kdo plně sdílí její hodnoty.“

Podle Vágnerové³⁴ „Skupina případně dav má svou sílu, která je dána množstvím. Chrání jednotlivce jeho anonymizací (v davu jsou jedinci nerozlišitelní, předpokládaná individuální variabilita je bagatelizována a potlačována). Člověk zde sice ztrácí svou jedinečnost, ale získává volnost pro jednání, které by pro něj bylo za jistých okolností nepřijatelné. Jeho agresivita vůči odlišným jedincům nebývá na této úrovni chápána jako porušení norem. Pocity viny jsou eliminovány představou, že jde o nepřítele, jehož utrpení

---

³³ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. str. 83

³⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2002. str. 268

patří do jiné kategorie. „Oni“ jsou něco jiného než „my“, a proto je zcela logické, že pro „naše“ činy platí odlišné měřítko.“

2.5 Preventivní opatření

Aby šikana nezničila a neovládla celé lidstvo, měly by se zavést jistá opatření. I v případě šikany platí, že mnohem snadnější je zlu předcházet, než ho léčit nebo proti němu bojovat. Prevence by ovšem měla probíhat nejen tam, kde k ní došlo, ale i tam, kde zatím nebyla spatřena. Prevence by měla směřovat jak k žáků, tak k pedagogům, výchovným poradcům, ředitelům a samozřejmě i k rodičům. Princip prevence spočívá v informovanosti a angažovanosti všech, kteří mají se šikanou co do činění.

2.5.1 Participace pedagoga na prevenci

Učitel je tvůrce toho, zda bude dítě prospívat nejen z hlediska vzdělání, ale i z hlediska společenského. Jeho pracovní náplní je, kromě vzdělávací činnosti, také vedení žáků ke slušnosti, toleranci, pokoře a úctě k druhým. Dobrý pedagog by měl být profesionální, spravedlivý, svědomitý, měl by umět naslouchat a zároveň být ochráncem. Možná to zní divně, ale měl by být jako bůh a ďábel v jednom. Jejich profesní kompetence je velmi rozsáhlá a i když to tak v mnoha případech nevypadá, povolání by jim mělo být posláním. Hlavně na něm závisí, jaká bude ve třídě atmosféra, zda budou děti šťastné, spokojené a budou dobře prospívat. Jen vynalézavý a svobodný učitel s přirozenou autoritou je zárukou kvalitní výchovy.

Podle metodického pokynu MŠMT by měl každý pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vést důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Měl by rozvíjet zejména pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka, respektovat každého jedince, měl by být humánní, tolerantní a jednat v souladu s právními normami.³⁵

Neúspěch v boji proti šikaně spočívá v nedostatku informovanosti a vzdělání samotných pedagogů. Proto by se měl každý pedagog neustále sebevzdělávat, aby jak se

---

³⁵ <http://www.msmt.cz/>

říká „neusnul na vavřínech“. Doba se mění a s nimi i brutální vynalézavé praktiky agresorů, na které by měl být učitel připraven. Učitelé potřebují nejenom odbornost, ale také kurzy sebepoznávání, sociálně psychologické výcviky, komunikační dovednosti a neustálý rozvoj sociální inteligence. Udělají tím hodně nejenom pro svou profesi, ale i pro žáky, se kterými budou spolupracovat.

Základní zásady v prevenci podle Říčana:³⁶

1. Ptát se dětí na jejich názory a přání. Zavést demokratický přístup.
2. Dávat dětské skupině možnost volby (kam se pojede na výlet, který film si pustí, atd.).
3. Zavést třídní samosprávu.
4. Otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, ke kterým došlo.
5. Umožňovat rodičům co nečastější přístup do školy, aspoň při vyučování.
6. Podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole – tzv. „rodičovské rady“.

a) utváření zdravého psychosociálního klimatu ve třídě

Předpokladem účinné a úspěšné prevence je budování optimálního psychosociálního ovzduší. Psychosociální klima je to, jak žáci reflektují školu, jaké pocity prožívají při interakci s lidmi ve skupině, jak vnímají učitele a on je nebo zda je výuka atraktivní. Klima ve třídě funguje na základě komunikačních a vyučovacích dovedností učitele, participace žáků na vyučování, postojů a očekávání učitele k žákům.

Učitel by měl zaujmout podpůrný, vstřícný a nevyhraněný postoj. Měl by být neutrální co do postojů k žákům a spravedlivý, neboť spravedlnost je dětmi nejžádanější vlastnost učitele. Smysl pro humor je dalším požadavkem, který naleznete na seznamu vlastností dobrého učitele. Učitel, který „proloží“ hodinu vtipnými historkami, navodí pozitivní a uvolněnou atmosféru.

Další z činitelů, který se podílí na optimálním sociálním prostředí, je přirozená autorita učitele. Nejen že autorita slouží k zefektivnění výuky, ale je nezbytnou součástí prevence a nápravy šikany. Styl opřený o autoritu, podložený úctou a respektem, je výsledkem lepších pracovních výsledků, intelektových schopností a správného morálního vývoje

---

³⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. str. 78

osobnosti. Učitel, v hodinách respektovaná autorita a o přestávkách kamarád a „vrba“, tot' ideální kombinace pro jejich partnerství.

Helus³⁷ uvádí, že „Učitelova role je sice rolí vůdčího aktéra výuky, ale tuto svoji vůdčí roli prosazuje dnes méně direktivně a více zprostředkovaně, cestou součinnosti s žáky, kteří jsou mu svého druhu partnery. Zvládnout tuto proměnu své role, neboli zvládnout přechod od postavení dominantního autokrata k postavení vnímavého organizátora spoluúčasti všech na efektivní výuce patří mezi nejnáročnější úkoly současné přípravy a celoživotního vzdělávání učitelů.“

Žáci by měli prožívat školní klima, kde se všichni respektují, komunikují mezi sebou, vyjadřují své pocity a názory otevřeně. Pro pocit jistoty a bezpečí by měl pedagog umět dělat kompromisy, projevit svou náklonnost a ujistit žáky, že mu nejsou lhostejní. Měl by být tvořivý interpretátor, který svou atraktivní výukou vyvolá v žácích zájem o školu a rozvine pozitivní socializaci. Jeho výuka by měla být založena na organizovaném, skupinovém vyučování se vzájemnou spoluprací. Také řada studií dokazuje, že indirektivní učitel, který naslouchá dětem, chválí je a povzbuzuje, zvyšuje výkonnost studentů a formuje pozitivní postoje.

Dalším kompetencí učitelské profese je umění naslouchat. Helus³⁸ uvádí, že „Naslouchání v tomto smyslu, jak o něm hovoří Rogers, není něčím pasivním; naopak, naslouchání je vysoce aktivním projevem naší účasti na životě toho druhého. Nasloucháním chceme porozumět, povzbudit, orientovat, posílit; nic z toho není samozřejmé, je třeba o rozvinutí těchto kvalit usilovat, případně se jim učit jako součásti zlidštění své profese.“

Podle Pražáka³⁹ „Každé dítě by mělo interakci učitel- žák prožívat jako intimní, osobní vztah s učitelkou nebo učitelem. Mělo by mít jistotu, že mu na něm záleží, že ho má ráda takové, jaké je, že tento vztah je nezávislý na počtu správně vyřešených příkladů či úhlednosti napsaných řádků.“

b) behaviorální přístup

Velmi účinným prostředkem je behaviorální přístup, kdy učitel pracuje s chováním agresora, prostřednictvím alternativních trestů. Tato metoda je založena na bázi odměn a trestů. Pointa je v tom, že si žák uvědomí a odčiní svůj prohřešek, aniž by byla ohrožena

³⁷ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. str. 219

³⁸ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. str. 246

³⁹ PRAŽÁK, P. *Šikana je poruchou kolektivu. Psychologie dnes*. září 2003, roč.9, č.9, s.26-27.

jeho budoucnost sníženou známkou v chování. Podmínkou je, že si žák musí uvědomit překročení meze, teprve poté se zvolí druh trestu (zalévání květin, úklid tříd, zametání školního dvora).⁴⁰

c) dozor o přestávkách

Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Proto má škola povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky .

Prevence může být založena na podpoře učitele těch, kteří „nezapadají“. Pedagog si může více všímat dětí plachých, úzkostných, handicapovaných, méně chápavých či izolovaných. Měl by využít každé příležitosti, aby je povzbudil, dodal jim odvahy a zvýšil pocit jejich hodnoty. V takových situacích hrají nezaměnitelnou úlohu přestávky, kdy má učitel šanci si s dětmi neformálně promluvit mezi čtyřma očima o tom, co je trápí. Svou přítomností může ochránit slabší a podchytit nekalé úmysly agresorů.

d) vyučovací předměty

K hledání cesty nápravy může nepřímo posloužit např. hodina českého jazyka nebo výtvarné výchovy. Proložení větných rozborů větami jako: „Ten, kdo se umí zastat slabších je statečný, ale ten, kdo ubližuje druhým, je zbabělec!“ nebo „Silný je ten, kdo pomáhá slabším.“. Hodina výtvarné výchovy může být zpestřena obrázky na téma „Ostrov“. Třída se rozdělí na čtyř až pětičlenné skupinky a za úkol mají nakreslit na velký papír ostrov. Při zpracovávání úkolu se dá vyzorovat, kdo je manipulátorem a kdo naopak poslušně plní úkol. Důležité je dění ve třídě samo o sobě, kdy děti mohou pracovat společně nebo každý sám. Také skutečnosti jako oddělené ostrůvky, ploty, zbraně, topící se člověk mluví samy za sebe.

e) sociální hry

Jedním ze způsobů, jak předejít šikaně a eliminovat agresivitu dětí, jsou interakční hry a cvičení. Nabízejí celou řadu možností, jak agresivní chování ovládat a odbourávat. Dle mého názoru jsou takové sociální hry mnohem účinnější, než jakékoli přednášky, besedy či naučné texty v učebnicích. Děti při nich uvolní vnitřní napětí, povolí uzdu fantazie, vytváří si pozitivní vztahy a zažijí spoustu legrace. Některé děti nejsou schopny s okolím normálně

---

⁴⁰ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. str. 121

komunikovat, a tak při takové hře může získat po krátkém „otrkání“ důvěru, až se nakonec zapojí a odhalí svou duši.

Podle Portmannové⁴¹ „Hry a interakční cvičení mohou pomoci vyrovnávat sociální deficity učení a zprostředkovat korigující sociální a emocionální zkušenosti. Mohou být také přizpůsobeny potřebám a situaci určité skupiny. Nejsou ovšem lékem na všechno a rozhodně nejsou terapií.“

Interakční hry a jejich pomoc⁴²:

- uvědomit si a vyjádřit agresivní pocity
- poznat podněty zlosti a agresivní jednání
- lépe porozumět sobě i druhým
- ovládat a odbourávat zlost a agresivitu
- posílit vlastní „já“ a pocit vlastní hodnoty
- navázat neagresivní vztahy
- pokojně řešit konflikty“

Na ukázkou byly vybrány tři hry z publikace Portmanové - *Jak zacházet s agresivitou*. První hra má název: „*Všichni poslouchají mne*.“⁴³. Byla vybrána proto, že děti mohou poznat na nenápadném dítěti, možná potencionální oběti šikany, nové neodhalené vlastnosti. Nenápadné dítě se najednou projeví jako nápaditější, vtipnější, pohyblivější. V dané chvíli se může zapojit do kolektivu a stát se středem pozornosti.

Druhá hra nese název: „*Ruka nemusí být*“⁴⁴. Ta je naopak směřována k agresorů, kteří při svých činech používají ruce k bití. Tímto cvičením se navodí ve třídě harmonická, uklidňující atmosféra, při níž žáci mohou navázat pomocí ruky nová přátelství.

A jako poslední byla vybrána hra s názvem: „*Stejní a nestejní*“⁴⁵. Tato hra má za cíl najít mezi dětmi něco společného, ať už je to barva vlasů nebo styl oblékání. Navíc dochází k osobnímu kontaktu a i ti největší nepřátelé zjistí, že jsou si v ledasčem podobní.

---

⁴¹ PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*. Praha: Portál, 1996. str. 15

⁴² PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*. Praha: Portál, 1996. str. 15

⁴³ PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*. Praha: Portál, 1996. str. 31

⁴⁴ PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*. Praha: Portál, 1996. str. 41

⁴⁵ PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*. Praha: Portál, 1996. str. 74-75

Ukázky her:

Hra č. 1: Všichni poslouchají mne

Všechny děti sedí nebo stojí v kruhu, jedno stojí uprostřed. Dělá pohyby a vydává zvuky, které musejí ostatní napodobovat. Tyto pohyby může měnit, kdykoliv se mu zachce. Dítě ve středu má pro svou velitelskou funkci k dispozici buď omezený čas, nebo si samo zvolí svého nástupce.

Hra č. 2: Ruka nemusí být

Děti se rozdělí do dvojic, sednou si naproti sobě a zavřou oči. Pedagog jim dává pokyny:

„Sedíš pohodlně, obě nohy opřené o zem. Soustřed' se na dýchání. Pozoruj nádech a výdech, nádech a výdech... Dýcháním se zbavíš všeho napětí a neklidu. Jsi klidný a stále klidnější... Dýcháš zhluboka a rovnoměrně... Ted' položíš pravou ruku do partnerovy levé dlaně. Všimni si, jak se cítí tvá pravá ruka. Ted' pohlad' svým pravým ukazováčkem partnerovu levou ruku, nejprve palec, pak ukazováček, prostředníček, až po malíček. Nyní ohmatej dlaň. Cítíš vyvýšeniny i důlky, vrásky a oblíny jeho dlaně? K čemu potřebuješ tuto ruku? Co všechno s ní můžeš udělat? Proto na závěr pohlad' partnerovu tvář, abyste se cítili dobře.“

Hra č. 3: Stejní a nestejní

Děti se posadí tak, aby každé z nich vidělo na všechny ostatní. Postupně dostávají pokyny:

- Vstaňte a postupně se všichni dotkněte toho, kdo má červené tričko.
- Dotkněte se toho, kdo má tenisky
- Dotkněte se toho, kdo má stejnou barvu vlasů

2.5.2 Participace žáků na prevenci

Náprava dětského agresivního chování formou represe je velmi málo účinná a neefektivní. Proto je nutno zaměřit se hlavně na oblast prevence nežádoucího chování a na nedostatky v emočních a sociálních dovednostech dětí, které bývají podstatnou příčinou jejich agresivního jednání. Učitel by měl hledat způsoby a možnosti, jak dítěti dodat vědomí jistoty, že se s ním ve škole počítá a že tu má své místo.

Nezbytnou součástí prevence je naučit děti, aby zvládaly své emoce a dokázaly je v zátěžových situacích potlačit. Formovat je k humánním postojům, kultivovat jejich chování, pěstovat dobré mravy a učit je konstruktivním postupům při řešení problémů. Právě participace žáků na prevenci je vhodnou možností, jak je do problému „vtáhnout“ a umožnit jim spoluutvářet sociální klima třídy.

a) třídní samospráva

Účinným prostředkem primární prevence je zavedení třídnické samosprávy. Prostřednictvím třídní samosprávy pod záštitou demokracie, jsou žáci vtaženi do školního života a mohou se na něm aktivně podílet. Samospráva učí žáky argumentovat, vyjednávat, prosazovat své i zájmy ostatních. Poskytuje dětem samostatnost a zároveň je učí zodpovědnosti. Škola by totiž neměla být nepřátelskou institucí, kde se jedná o nás, bez nás. Měla by být prostředím, kam se děti rády vrací a cítí se její součástí.

b) třídní charta

Tzv. „Třídní charta proti šikanování“, jejíž motto zní: „Šikanu nestrpíme!“, má za úkol nalezení pravidel pro chování žáků a učitelů, která zabrání šikanování. Podle Koláře se psaná pravidla proti šikaně ve školním řádu neosvědčily. Ve své knize „Bolest šikanování“ to vysvětluje takto: „Je to prosté, k tomu, aby někdo pravidla znal, rozuměl jim a hlavně je bral vážně, je zapotřebí především, aby se sám podílel na jejich utváření.“⁴⁶

Pro další inspiraci byla vybrána následující školní petici, kterou ve své publikaci, uvádí Helmut H. Erb.⁴⁷

„Na naší škole nestrpíme šikanu a násilí. Všichni žáci i škola, budeme násilí v každé formě potírat. Vytvořili jsme spolu s rodiči a učiteli jasná pravidla, k nimž se každý/á podepsaný/á tímto přihlašuje. Chceme, aby na naší škole panoval klid, aby se všichni žáci – bez ohledu na své schopnosti, sílu a slabost – cítili bezpečni. Každý má právo na to, aby ho nikdo nešikanoval.“

Pro všechny platí tato přikázání:

- *Nebudeme své spolužáky napadat ani slovy, ani činy.*
- *Žákům, které někdo napadne, budeme pomáhat.*

---

⁴⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 183

⁴⁷ ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2002. str. 97-99

- *Přijmeme mezi sebe všechny žáky bez ohledu na jejich schopnosti, sílu či slabost, bez ohledu na jejich pohlaví a původ.*
- *Nebudeme šikanovat učitele*
- *Zásadně nebudeme trpět žádné fyzické střety, což nijak neomezuje právo na sebeobranu. Urážky však nesmějí být podmínkou ke rvačkám či jiným fyzickým útokům.*
- *Obětem budou pomáhat jak dospělí, tak žáci. Škody je třeba napravit*
- *Kdo ohlásí agresivní chování, jedná zodpovědně, není udavač a nikdo ho nesmí pomlouvat.*
- *Kdo se proviní agresivním chováním, musí počítat s těmito následky:*
  - a) *Dostane písemný trest.*
  - b) *Bude mu uložena obecně užitečná práce jako sběr papíru, očištění stěn atd.*
  - c) *Bude na určitou dobu vyloučen z vyučování.*
  - d) *Vážnější případy budou předány policii.*
  - e) *Za fyzické napadení bude útočník okamžitě vyloučen z vyučování.*

A na závěr: Omluvy a náprava jsou velmi vítány. Všichni přitom ochotně pomůžeme.“

c) peer programy

Anglické slovo „peer“ znamená rovný, tj. např. rovný věkem, postavením ve společnosti apod. Peer programy, nebo-li vrstevnické programy, za pomoci vyškolených žáků, napravují vztahy mezi vrstevníky a předcházejí nežádoucímu chování. Děje se tak prostřednictvím dětských organizací, klubů, metodických středisek ve škole nebo programů ve své škole. Pozitivním prvkem je samotný instruktor, protože v období dětství a dospívání se jedinec spíše ztotožní s názory a postoji z řad svých vrstevníků, než s názory dospělých.⁴⁸

d) volnočasové aktivity

Nedílnou součástí prevence je i vytváření příležitostí pro volný čas dětí a mládeže. Dítě je člověk plný energie, který ji potřebuje nějak vybit, pozitivně zužitkovat. Proto je na snadě ji konstruktivně vybit třeba při sportu a předejde se tak destruktivnímu čerpání energie skrze šikanu nebo vandalismus.

---

⁴⁸ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. str. 148-151

Je třeba dbát psychohygieny, která pro děti znamená především volný, spontánní a radostný pohyb. Jde o to, abychom dětem nabídli pozitivní alternativy k nudě, kde se mohou vyřádit, projevit svou odvahu, sílu, prožít zábavu a legraci.

2.5.3 Participace rodičů na prevenci

Je bez pochyby, že vyrůstat v úplné rodině, kde vás obklopí láskou a péčí, je zárukou kvalitního vývoje jedince. Proto by rodina měla posilovat a rozvíjet jejich vztah a vytvářet pozitivní socializační vývoj dítěte. Svým pozitivním stylem výchovy by je měli naučit vzájemné solidaritě, úctě a ochotě pomáhat druhým. Měli by upevňovat a rozvíjet zdravé sebevědomí a učit je zodpovědnosti. Měli by rozvíjet sociální dovednosti, neboť ty podporují sebepoznávání, sebekontrolu, vedou děti ke spolupráci, jsou předpokladem pro komunikaci a interakci mezi dětmi, pomáhají zvládat konflikty a problémy.

Stejně jako učitel by měl být vnímavý, u rodičů to platí dvojnásob. Být empatický, umět se vcítit do světa dětí, porozumět jejich potřebám a vyslyšet jejich přání, to by mělo patřit mezi sociální dovednosti rodičů.

Podle Heluse⁴⁹ „Rodina není jenom vnějším prostředím dítěte, ale také do něho jaksi vstupuje: skrze jeho intenzivní prožívání vztahů a událostí v rodině se promítá do jeho názorů, postojů, životních rozpoložení, osobnostních vlastností, předpokladů pro školní úspěšnost.“ a dále uvádí, že⁵⁰ „Funkční rodina, tzn. rodina plnící vůči dětem své poslání, vstřícně odpovídající na jejich potřeby a vývojové tendence, je optimálním primárním socializačním prostředím. Je tou nejlepším zárukou, že dítě bude realizovat své rozvojové možnosti/potenciality, bude vytvářet základ své osobnosti a nalezne pozitivní vztah ke škole a vzdělávání.“

Ve vztahu k šikaně a jiným negativním patologickým jevům, by se rodiče měli zorientovat v jejich vnějším obraze. Měli by ochotněji spolupracovat v této záležitosti se školou, podpořit její autoritu, sledovat chování svého dítěte a nezůstávat lhostejní a pasivní, jak to v mnoha případech bývá.

---

⁴⁹ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. str. 179

⁵⁰ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. str. 179

2.6 Řešení šikany

Abychom mohli šikanu úspěšně léčit, je zapotřebí zapojit všechny složky, které mají se šikanou co do činění. Právě úzká spolupráce mezi rodinou a školou, mezi rodiči a dětmi, mezi žáky a učiteli je nejučinnějším „hubícím“ prostředkem. Díky komplexnímu systematickému přístupu se vytvoří flexibilní pomoc k eliminaci školního násilí. Mezi základní zásady aktivního přístupu ke zvládání šikany patří otevřenost vůči dění kolem, spojená se snahou pochopit to, co se děje a nalezení své úlohy při jejím řešení.

2.6.1 Intervence pedagoga

Pokud učitel zachytí varovné signály, je zapotřebí brát situaci vážně a začít ji systematicky řešit. Předtím, než začne samotné vyšetřování, se musí odhadnout závažnost situace. K tomu nám poslouží anonymní depistážní dotazník, který nám odpoví na následující otázky⁵¹:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik jich je?
- Kdo je agresor, popřípadě kolik jich je?
- Jak to dlouho trvá?
- Co, kde, kdy a jaké činy páchali obětem?

Pokud učitel rozpozná počáteční stádium, situaci určitě zvládne sám. V případě pokročilejšího stupně, by měl požádat o pomoc odborného pracovníka a zajistit ochranu obětem.

Michal Kolář uvádí 2 typy strategií ve vyšetřování. První strategie je lokální a vnější. Je časově nenáročná a šetření se týká vybraných žáků. Druhá strategie je globální, zaměřená na vnější konstelaci celé skupiny. Tento druh strategie se používá pro vyšetřování pokročilejších stádií šikany.⁵²

Vyšetřování počáteční šikany

Pro stádium prvního, druhého a třetího stupně onemocnění se volí tajná taktika. Rozhovor s aktéry je založen na diskrétnosti. Výhodu nalezneme v momentu zaskočení agresora, jeho neschopnosti ovlivňovat a ochráně svědků či informátorů před odplatou. Pro výběr vhodných svědků, je důležité vyčlenit žáky, kteří s obětí kamarádí nebo k ní

---

⁵¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 113

⁵² KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. str.94

zaujímají neutrální postoj. Při vyšetřování by se měla oběť povzbuzovat a přesvědčovat o bezpečnosti a správném jednání. Šetření s agresorem by měl provázet určitý citový nátlak a moment překvapení. Taktika vyšetřování má čtyři části:

1. Zahřívací předkolo
2. Monolog
3. Dialog
4. Konfrontace

V „zahřívacím předkole“ je třeba navodit určitou atmosféru. Mluvíme-li s obětí a se svědkem, snažíme se vzbudit pocit jistoty a bezpečí. Při rozhovoru s agresorem se využívá momentu překvapení a šoku z jeho „odzbrojení“.

Při „monologu“ obviněný nebo svědek souvisle vypovídá sám. Někdy tázaný žák poví, co ani nechtěl a učitel se dozví to, na co by se ani nezeptal. Na „monolog“ navazuje „dialog“. Pracuje se s citovým nátlakem, vyvracejí se lži, manipuluje se s interpersonálním konfliktem. Pokud je sondování těžké, přichází na řadu konfrontace mezi svědky tváří v tvář. Toto šetření vyžaduje pečlivé pozorování, znalosti řeči těla. Bezděčné signály jako gesta a mimika neovládáme vlastní vůlí, a tak i sebemenší ucuknutí koutku či drbání za uchem, může odhalit pravdu. Proto je vhodné, přiblížit se vyslychaným co nejbližší a kontrolovat každíčký pohyb nebo zaváhání.

Vyšetřování pokročilé šikany

Při vyšetřování pokročilé šikany je vhodné zvolit „tvrdou“ taktiku. Technika šetření vyžaduje odborné a psychologické nátlaky, neboť skoro všichni lžou. Nutné je umět pracovat se speciální skupinovou diagnostikou, neverbálními technikami a výslechovými praktikami. Je důležité mít zmapovaný terén pomocí sociometrických šetření a následně si perfektně připravit výslech. V případě ohrožení života oběti je možné nařídit podezřelému agresorovi vazbu.

Náprava

Po získání potřebných údajů se přechází k tzv. „nápravě“. Cestou vnějšího nátlaku nebo usmířením se ovlivní jednotlivci nebo podskupiny a potlačí se symptomy onemocněné skupiny.

V pedagogické praxi se hojně využívá právě nátlaková metoda. Cílem je zastrašit agresory a přinutit je dodržovat školní normy. U zárodku šikany postačí individuální

rozhovor mezi „čtyřma očima“ nebo se mohou pozvat rodiče. V závažnějších případech se upřednostňuje komisionální pohovor s účastí třídního učitele, výchovného poradce, ředitele, agresora a jeho rodičů. Po vyjádření všech přítomných komise rozhodne o způsobu potrestání.

Další část nátlakové metody je oznámení celé třídě, že viník byl potrestán. Škola tím dává najevo, že šikanu nestrpí a každý viník trestu neunikne. Oznámením se upevní autorita školy, žáci znovu získají důvěru a upevní se vztahy mezi žáky.

Vyšetřením a potrestáním agresora to však nekončí. Jako poslední neméně důležitá součást nátlakové metody je ochrana oběti. Agresor nebo spolužáci mohou toužit po odplatě a potrestání oběti za „bonzování“. Proto musí být oběť, ale i třída neustále monitorována, aby se předešlo znovubujení šikany.

Pro posílení bezpečnosti obětí Kolář doporučuje⁵³:

- setkávání pedagoga s kompetentními informátory,
- stanovení ochránců oběti,
- intenzivní monitorování situace včetně docházky oběti,
- zprostředkování péče v odborném zařízení,
- vytvoření „horké linky“ s rodiči.

Druhou nápravnou metodou je tzv. metoda usmíření. Cílem je usmířit oba aktéry a napravit jejich narušený vztah. Metoda také usiluje o umění agresora vcítit se do oběti a pochopit její utrpení. Agresorovi se projevuje důvěra a dostává šanci vše napravit. Metodu lze použít ve stádiích 1. a 2. stupně šikany, ale pouze na menší počet násilníků. Lze jí uplatnit tehdy, pokud má agresor zájem své chování zlepšit a ve výjimečných případech při zranění oběti. I tato metoda má své jednotlivé kroky a musí zachovat následující postup:

- 1) Na základě individuálního nebo konfrontačního rozhovoru s obětí a vhodnými svědky se provede diagnostika třídy a vyvodí se stádium onemocnění.
- 2) Informování oběti o získaných poznatcích z šetření. Následně je oběť zasvěcena do metody potrestání a metody usmíření. Po společné konzultaci zvolí vhodnější alternativu.

---

⁵³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. str. 125

- 3) Správné rozhodnutí ve volbě metody nám může potvrdit nebo naopak vyvrátit rozhovor s agresorem. Pokud agresor projevuje soucit, lituje činu a chce se s obětí usmířit, metoda je vhodná.
- 4) Aby se nápravy skutečně dosáhlo, je třeba usmířit celou skupinu. K nápravě se přizve 2 až 15 žáků z obou táborů a cílem je porozumění problému, urovnání vztahů a společné hledání cest k nápravě.

2.6.2 Intervence rodičů

Žádný rodič nemá jistotu, že se jeho dítě nestane obětí šikany. Problémem oběti je strach, který často brání v tom, aby se se svým trápením svěřila. Většinou je pro šikanovaného velmi bolestivé a traumatické, má-li říci rodičům, jak je ponižovaný, jak se neumí ubránit a jak s ním nikdo nekamarádí. V případě, že dítě nenajde odvahu svěřit se, existuje řada varovných signálů, podle kterých by rodiče měli poznat, že s jejich dítětem není něco v pořádku. Mezi podezřelé projevy patří:

- Za dítětem nedochází domů žádný spolužák, zdá se, že nemá kamarády.
- Dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní, nemluví o tom, co se děje ve škole.
- Dochází k výraznému zhoršení prospěchu, dítě je nesoustředěné, bez zájmu.
- Do školy nebo ze školy chodí oklikami.
- Domů přichází s potřhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami nebo bez nich.
- Často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze.
- Nedokáže uspokojivě vysvětlit svoje zranění (odřeniny, modřiny, popáleniny na ruce,...).

V lepším případě dítě najde odvahu a svěří se rodičům. V takových chvílích by mu rodiče měli být maximální oporou a ochranou. Měli by ho ujistit, že není se svou starostí, bezradností a bolestí samo. Ubezpečit ho, že udělalo dobře, že se svěřilo a projevit zájem situaci řešit.

Druhým krokem je návštěva školy. Při této návštěvě, jak radí dr. Kolář, jde o to promluvit s ředitelem školy a s třídním učitelem. Říci jim, co se přihodilo a zjistit, zda je škola schopná odborně pomoci. „Nejvhodnější je zeptat se přímo. Například: Jak bude šikana vyšetřovaná (jestli škola zná pravidla strategie a taktiky)?; Jak budou vyhledávání

vhodní svědci?; Zda se počítá s rizikem falešného svědectví?; Jak bude škola chránit dítě před případnou pomstou? Podle čeho pozná, zda se jedná o počáteční nebo pokročilé stadium šikany?; Jakou metodu nápravy škola použije?“.⁵⁴

Každá škola ovšem zaujímá k šikaně jiný postoj. Některé školy mají zájem situaci řešit, avšak postrádají odborné znalosti. Jiné existenci šikany vůbec nepřipouštějí ze strachu špatné pověsti a těch škol, které ví, oč běží a mají odborné dovednosti, je po skrovnu.

V případě, že škola odmítne odborný zásah, rodiče by měli obeznámit školní inspekci o jejím postupu a trvat na její nápravě. Řešením může být hledání pomoci v pedagogicko-psychologické poradně, zavolání na linku důvěry nebo vyhledání nevládních organizací, jež nabízejí osvětovou činnost. Velmi snadno a rychle rodiče získají veškeré informace o šikaně na webových stránkách „Občanského sdružení Společenství proti šikaně“, které v čele s Dr. Michalem Kolářem, se zabývá celým spektrem šikany.

---

⁵⁴ <http://www.sikana.org/>

3 Empirická část

3.1 Cíl empirické části a účel průzkumu

Hlavním cílem empirické části je zjistit, zda se šikana u žáků čtvrtých a sedmých tříd základní školy v Bělé pod Bezdězem vyskytuje a z jakých příčin k ní dochází. Průzkum se také provádí za účelem komparace čtvrtých a sedmých tříd z hlediska tohoto sociálně patologického jevu.

Dále je šetření zaměřeno na objasnění postojů dětí k šikaně, jejich třídního klimatu a zda se šikany dopouštějí spíše dívky nebo chlapci. Průzkum je také zaměřen na pedagogy, konkrétně na třídní učitele dotazovaných žáků. Cílem je zjistit, jak učitelé vnímají klima své třídy, zda mají se šikanou zkušenost, jestli jsou dobře teoreticky i prakticky vybaveni nebo jaká preventivní opatření ve své třídě zavedli.

3.2 Stanovení předpokladů

Předpoklad č. 1: Předpokládá se, že polovina z dotázaných dětí už měla se šikanou zkušenost.

Předpoklad č. 2: Předpokládá se, že se agresory stávají spíše chlapci než dívky.

Předpoklad č. 3: Předpokládá se, že k šikaně nejčastěji dochází z důvodu odlišnosti.

3.3 Použité metody

Pro získání potřebných údajů, byla vzhledem k tématu bakalářské práce, zvolena kombinace kvalitativních a kvantitativních metod. Z kvantitativních metod bylo použito dotazníkové šetření a projektivní technika. Z metodologických nástrojů kvalitativních, byl pro doplnění vybrán nestandardizovaný rozhovor.

Dotazník

Pro ověření všech předpokladů a dosažení cíle praktické části bylo zvoleno dotazníkové šetření. Důvodem je snadné a rychlé získání dat vzhledem k většímu množství dotazovaných respondentů. Kompletní verze dotazníku je v příloze č.1.

Některé otázky byly uzavřené s možností výběru a v některých otázkách mohli respondenti odpovídat vlastními slovy, pokud jim nevyhovovala žádná odpověď nebo bylo vhodné, aby odpověděli sami.

Projektivní technika

Jako druhá empirická metoda sběru dat, byla použita projektivní technika - kreslení. Žáci měli za úkol namalovat svou představu o šikaně, jak jí subjektivně vnímají.

Uplatněním projektivních technik je možno získat cenné diagnostické údaje o prožívání jedinců včetně jejich některých nevědomých součástí. Díky této technice, která je vhodná pro práci s dětmi, můžou respondenti vyjádřit své emoce a přenést subjektivní myšlenky prostřednictvím tužky a papíru.

Rozhovor

Rozhovor, jakožto kvalitativní metoda, byl zrealizován pro doplnění průzkumu. Zúčastnily se ho čtyři třídní učitelky zkoumaných tříd, aby byly zjišťované poznatky zkoumány z obou stran ve snaze vytvořit objektivní průzkum. Nestandardizovaný rozhovor je zaměřen na zjištění charakteristiky zkoumané třídy, zda se zde šikana vyskytuje, jaké mají preventivní opatření nebo zda si myslí, že jsou teoreticky i prakticky „vyzbrojeni“ na šikanu. Kompletní přehled otázek je v příloze č. 2.

3.4 Popis zkoumaného vzorku a průběh průzkumu

Šetření se uskutečnilo dne 19.11.2008 na Základní škole v Bělé pod Bezdězem a zúčastnilo se ho 85 respondentů ze čtvrtých a sedmých tříd. Počet žáků obou čtvrtých tříd činil 37, z toho 17 bylo chlapců a 20 dívek. Ze sedmých tříd vyplnilo dotazník 25 chlapců a 23 dívek. Respondenti čtvrtých a sedmých tříd byli záměrně vybráni, neboť jedním z cílů průzkumu je komparace získaných dat u věkové kategorie středního a staršího školního věku. Šetření, které probíhalo na základě nestandardizovaného

rozhovoru, se zúčastnily čtyři třídní učitelky zkoumaných tříd. V každém rozhovoru s třídní učitelkou, který trval zhruba 1 hodinu, bylo položeno 12 otevřených otázek.

Dotazníkové šetření a projektivní technika v sedmých ročnících

Dotazníkové šetření proběhlo v dostatečně velkých prostorách jídelny, neboť se ho společně zúčastnili všichni respondenti sedmých tříd. Žáci si po příchodu do jídelny sedli dle svého uvážení, což odkrylo strukturu třídního kolektivu a „vypluli“ na povrch potencionální oběti. V úvodu byli žáci seznámeni s průzkumným záměrem šetření a ujištění o anonymitě dotazníku. Poté, co obdrželi dotazník, byli seznámeni s jeho obsahem, následně došlo ke společnému vyplnění záhlaví (datum, třída, pohlaví) a byli upozorněni, aby si u každé otázky řádně přečetli zadání. Po 20 minutách žáci odevzdali vyplněné dotazníky a následovala druhá část se zaměřením na projektivní techniku - kreslení. Žáci obdrželi prázdný papír, kam měli nakreslit svou představu o šikaně. Žáci se nejprve této techniky obávali a ohrazovali se, že neumí kreslit. Bylo jim tedy vysvětleno, že nejde o dokonalé výtvarné dílo, nýbrž o výstižné subjektivní znázornění šikany, a nakonec se do malování se zájmem pustili. Po odevzdání všech kreseb následovala krátká beseda s dětmi, které spontánně popisovaly své výtvary.

Průběh průzkumu sedmých tříd proběhl až na některé výjimky v poklidu. Respondenti vyplnili dotazník svědomitě a své představy o šikaně ztvárnili výstižně (viz obrázek č. 5, str. 69).

Dotazníkové šetření a projektivní technika ve čtvrtých ročnících

Ve čtvrtých třídách proběhl průzkum také bez přítomnosti třídních učitelek a to ve dvou etapách. Prvního šetření se zúčastnili žáci ze 4.A, kterých bylo celkem dvacet. Na začátku hodiny byli žáci vyzváni, aby si sedli tak, jak jim to vyhovuje. Žáci si sedli do pěti skupinek po trojicích nebo čtveřicích, jen jediný chlapec si sedl sám. Dále byli žáci seznámeni se záměrem dotazníkového šetření a jeho anonymitě. Po obdržení dotazníku byli seznámeni s obsahem jednotlivých otázek a došlo ke společnému vyplnění záhlaví (datum, třída, pohlaví). Po vyplnění dotazníku dostali žáci čistý papír, kam měli za úkol nakreslit svou představu o šikaně. Tato technika je velice bavila a dali si na svých malůvkách záležet. Poté, co žáci odevzdali své výtvary, proběhla krátká beseda, kde se vyjadřovali ke svým kresbám.

Druhé šetření proběhlo následující vyučovací hodinu ve 4.B a zúčastnilo se ho 18 respondentů. Jeho průběh i záměr byl naprosto totožný se šetřením ve 4.A, tudíž je zbytečné uvádět další informace.

Dotazníková šetření trvala v každé ze čtvrtých tříd, jednu vyučovací hodinu a celý průzkum proběhl bez problémů. Žáci byli vstřícní, plnili požadované úkoly pečlivě a se zájmem.

Rozhovor

Nestandardizovaných rozhovorů se zúčastnily čtyři třídní učitelky ze tříd 4.A, 4.B, 7.A a 7.B. Každý rozhovor, který proběhl po předešlé dohodě dne 19.11.2008 ve třídě, trval zhruba jednu hodinu. Učitelkám bylo položeno 12 otevřených otázek, které se týkaly především klimatu třídy, výskytu šikany nebo zda jsou teoreticky a prakticky dobře vybavené na boj proti šikaně (viz příloha č. 2).

3.5 Interpretace získaných dat

Data získaná prostřednictvím dotazníku jsou kvantitativního charakteru. Prezentované výsledky v tabulkách jsou uvedeny jak v absolutních číslech, které odpovídají počtu odpovědí, tak v procentuálním vyjádření. Grafické znázornění vyjadřuje procentuální poměr odpovědí respondentů na jednotlivé otázky. Graficky je znázorněn procentuální poměr mezi čtvrtou a sedmou třídou a zároveň byly výsledky rozděleny mezi chlapce a dívky.

3.5.1 Vyhodnocení anonymních dotazníků žáků 4. a 7. tříd

Anonymní dotazník, který je obsažen v příloze č. 1, obsahuje 11 otázek. Některé otázky jsou uzavřené s možností výběru a v některých otázkách mohli respondenti odpovídat vlastními slovy, pokud jim nevyhovovala žádná odpověď nebo bylo vhodné, aby odpověděli sami (viz otázka č. 10, příloha č. 1).

Tabulka č. 1: Přehled respondentů 4.a 7. tříd

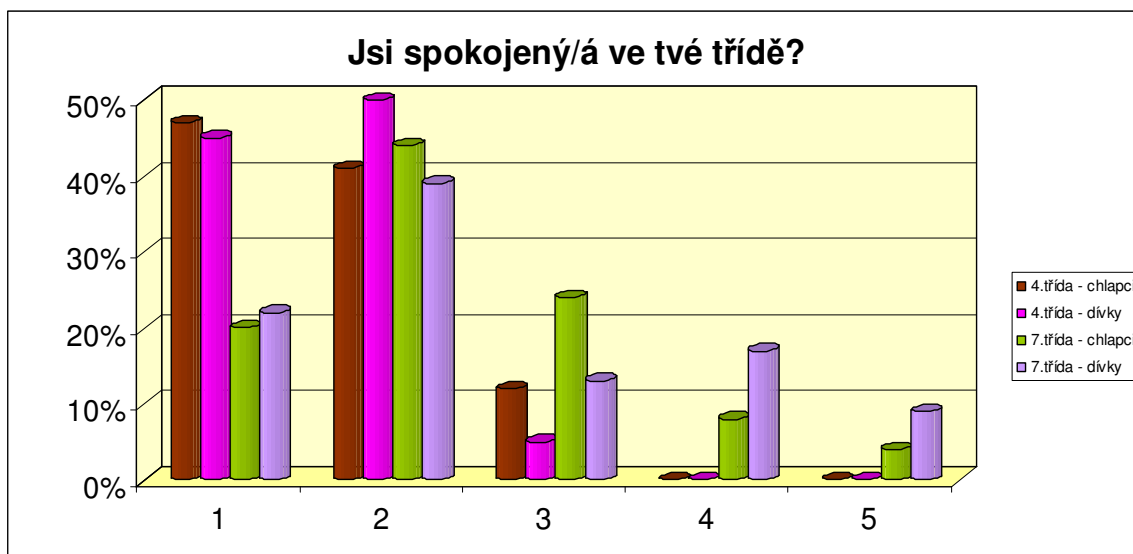
Přehled respondentů 4.a 7. tříd		
	4. třída	7. třída
dívka	20	23
chlapec	17	25
Celkem	37	48

Uvedená čísla v tabulce č. 1 uvádí, že se dotazníkového šetření zúčastnilo 85 respondentů ze čtvrtých a sedmých tříd. Počet žáků obou čtvrtých tříd činil 37, z toho 17 bylo chlapců a 20 dívek. V sedmých třídách vyplnilo dotazník 25 chlapců a 23 dívek.

Tabulka č. 2: Jsi spokojený/á ve své třídě?

Jsi spokojený/á ve své třídě?				
Známka	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
1	8 / 47%	9 / 45%	5 / 20%	5 / 22%
2	7 / 41%	10 / 50%	11 / 44%	9 / 39%
3	2 / 12%	1 / 5%	6 / 24%	3 / 13%
4	0 / 0%	0 / 0%	2 / 8%	4 / 17%
5	0 / 0%	0 / 0%	1 / 4%	2 / 9%

Graf č. 1: Jsi spokojený/á ve své třídě?

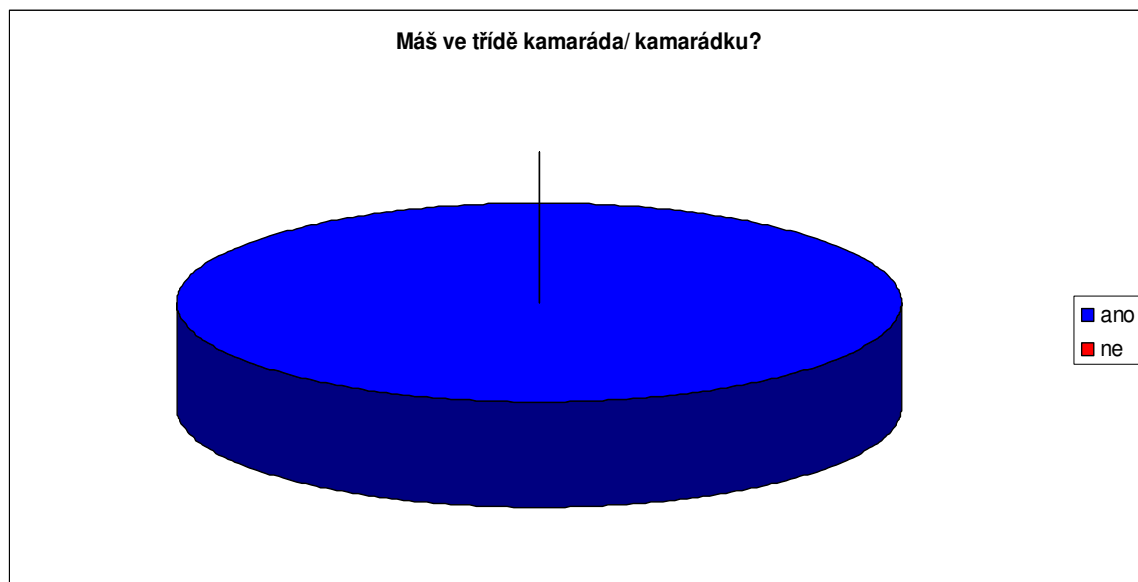
Graf č. 1 znázorňuje klima třídy, zda jsou žáci ve své třídě spokojeni. Svou spokojenost žáci vyjadřovali známkou 1, 2, 3, 4 nebo 5. Z výsledků všeobecně vyplývá, že žákům 4. a 7. ročníků, se ve třídě převážně líbí. Viditelné je, že žáci čtvrtých tříd jsou více spokojeni ve své třídě a naopak někteří žáci sedmých tříd přistupují k hodnocení s větší kritikou a negativismem.

Dle mého názoru, je větší výskyt nespokojenosti žáků sedmých tříd oproti žákům čtvrtých tříd, důsledkem jejich nástupem puberty, kdy dochází k větší kritice a celkové negaci vůči okolí.

Tabulka č. 3: Máš ve třídě kamaráda/ kamarádku?

Máš ve třídě kamaráda/ kamarádku?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
ANO	17 / 100%	20 / 100%	25 / 100%	23 / 100%
NE	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%

Graf č. 4: Máš ve třídě kamaráda/ kamarádku?

Graf č. 4 znázorňuje kamarádské vztahy mezi dětmi čtvrtých a sedmých ročníků. U této otázky odpověděli všichni dotazovaní respondenti čtvrtých a sedmých ročníků souhlasně „ano“.

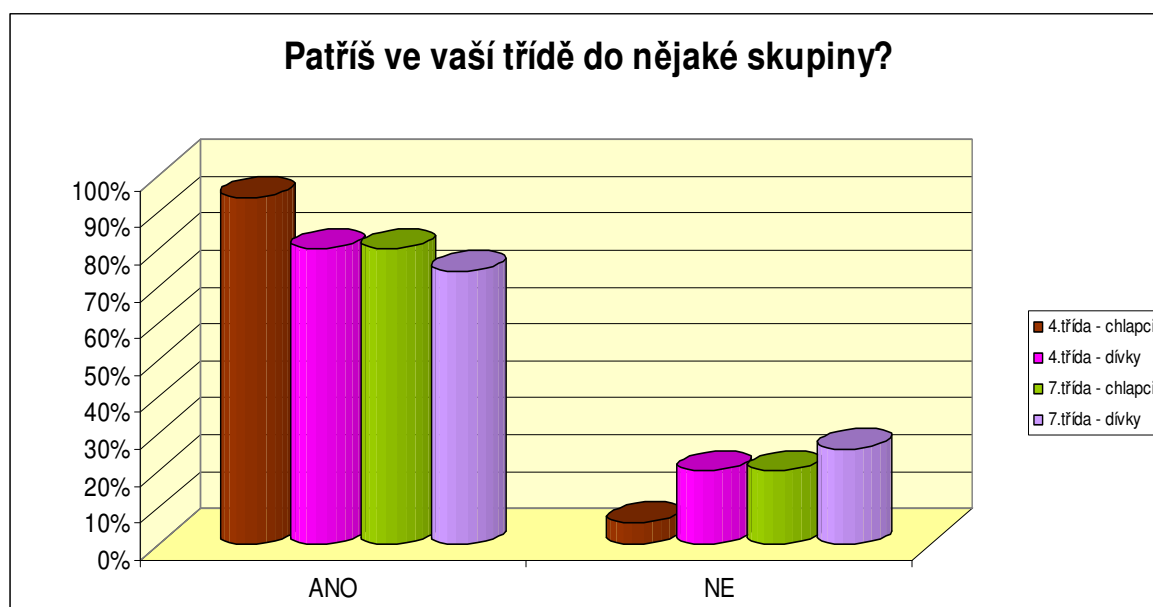

Výsledky potvrzují formování kamarádských a přátelských vztahů, které se utvářejí s nástupem povinné školní docházky. Dle mého názoru, se kamarádské vztahy u obou věkových skupin, uzavírají s osobou stejného pohlaví.

Tabulka č. 4: Patříš ve vaší třídě do nějaké skupiny?

Patříš ve vaší třídě do nějaké skupiny?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
ANO	16 / 94%	16 / 80%	20 / 80%	17 / 74%
NE	1 / 6%	4 / 20%	5 / 20%	6 / 26%

Graf č. 3: Patříš ve vaší třídě do nějaké skupiny?

Tento graf uvádí procentuální znázornění asociací žáků ve 4. a 7. třídách. Je zde znázorněno, že převážná většina dotazovaných žáků čtvrtých a sedmých tříd je členem skupiny.

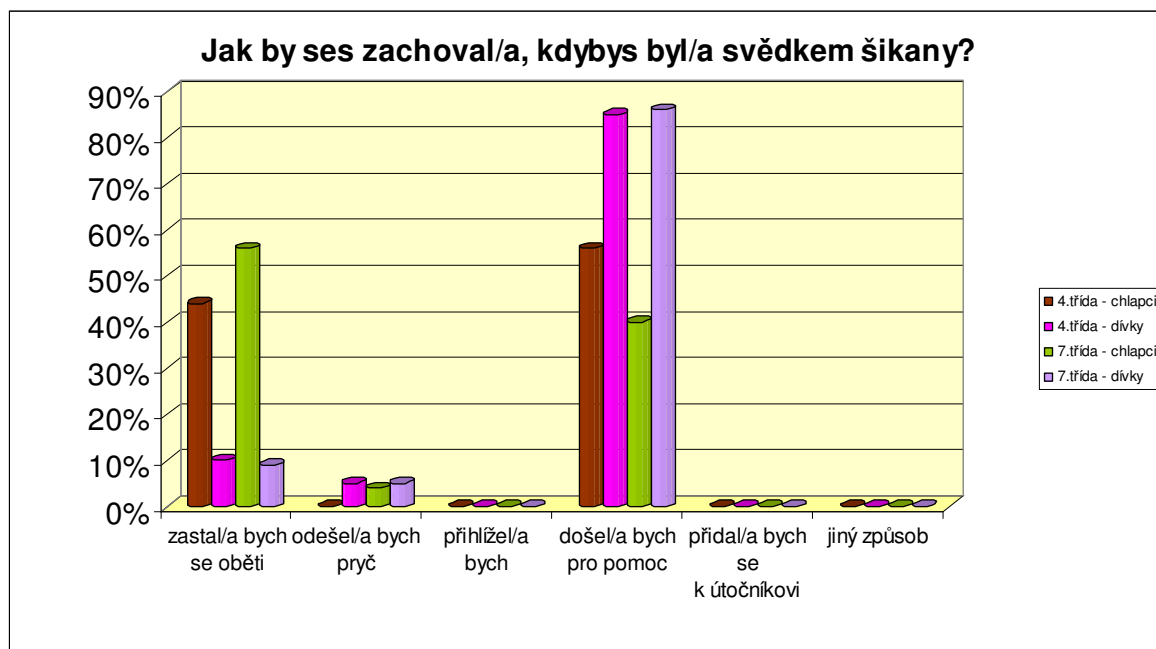
Skupina je pro člověka, v tomto případě spolužáci, důležitým sociálním faktorem. Začlenění do skupiny, je projevem osamostatnění ze závislosti na dospělých a dosažení vyšší úrovně socializace. Skupiny středního i staršího školního věku se formují podle stejného pohlaví a žijí spíše vedle sebe.

Ti, kteří uvedli, že do party nepatří, mohou být potencionální obětí, neboť šikana je také projevem skupinové agrese. Je nesmírně důležité s těmito osamocenými jedinci pracovat, vyzdvihovat jejich talentové schopnosti, začleňovat je skrze sociální hry do kolektivu a nebo jim poskytnout osobního ochránce.

Tabulka č. 5: Jak by ses zachoval/a, kdybys byl/a svědkem šikany?

Jak by ses zachoval/a, kdybys byl/a svědkem šikany?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
zastal/a bych se oběti	7 / 44%	2 / 10%	14 / 56%	2 / 9%
odešel/a bych pryč	0 / 0%	1 / 5%	1 / 4%	1 / 5%
přihlížel/a bych	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
došel/a bych pro pomoc	10 / 56%	17 / 86%	10 / 40%	20 / 86%
přidal/a bych se k útočníkovi	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
jiný způsob a jaký?	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%

Graf č. 4: Jak by ses zachoval/a, kdybys byl/a svědkem šikany?

Tento graf znázorňuje buď empatické nebo lhostejné postavení žáka, jako svědka vůči oběti šikany. Pokud by se žáci obou tříd stali svědky šikany, nejvíce dětí z dotazovaných

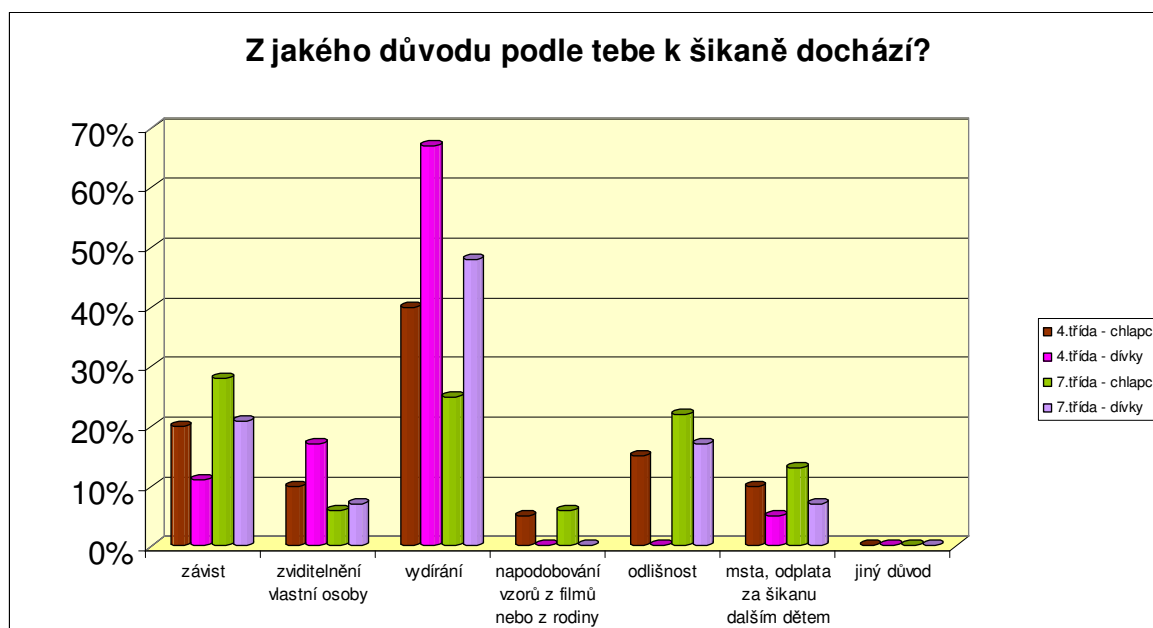
by došlo pro pomoc, a to především děvčata. Varianta „zastal/a bych se oběti“ byla druhou volenou odpovědí a přibližně 5% z dotázaných by odešlo pryč.

Z grafu je tedy patrné, že převážná většina není lhostejná ke svým vrstevníkům a žáci mají osvojené empatické cítění. Výsledky potvrzují schopnost sociálního cítění, které se vyvíjí kolem 4. až 5. roku života. Děti si osvojují co je dobré a co zlé a postupně si formují morální svědomí.

Tabulka č. 6: Z jakého důvodu podle tebe k šikaně dochází?

Z jakého důvodu podle tebe k šikaně dochází?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
závist	4 / 20%	2 / 11%	9 / 28%	6 / 21%
zviditelnění vlastní osoby	2 / 10%	3 / 17%	2 / 6%	2 / 7%
vydírání	8 / 40%	12 / 67%	8 / 25%	14 / 48%
napodobování vzorů z filmů nebo z rodiny	1 / 5%	0 / 0%	2 / 6%	0 / 0%
odlišnost	3 / 15%	0 / 0%	7 / 22%	5 / 17%
msta, odplata za šikanu dalším dětem	2 / 10%	1 / 5%	4 / 13%	2 / 7%
jiný důvod a jaký?	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%

Graf č. 5: Z jakého důvodu podle tebe k šikaně dochází?

Tento graf znázorňuje důvody šikany. Z grafu názorně vyplývá, že nejčastějším důvodem šikany je vydírání pro peníze nebo cigarety, neboť mu náleží 40% z uvedených odpovědí

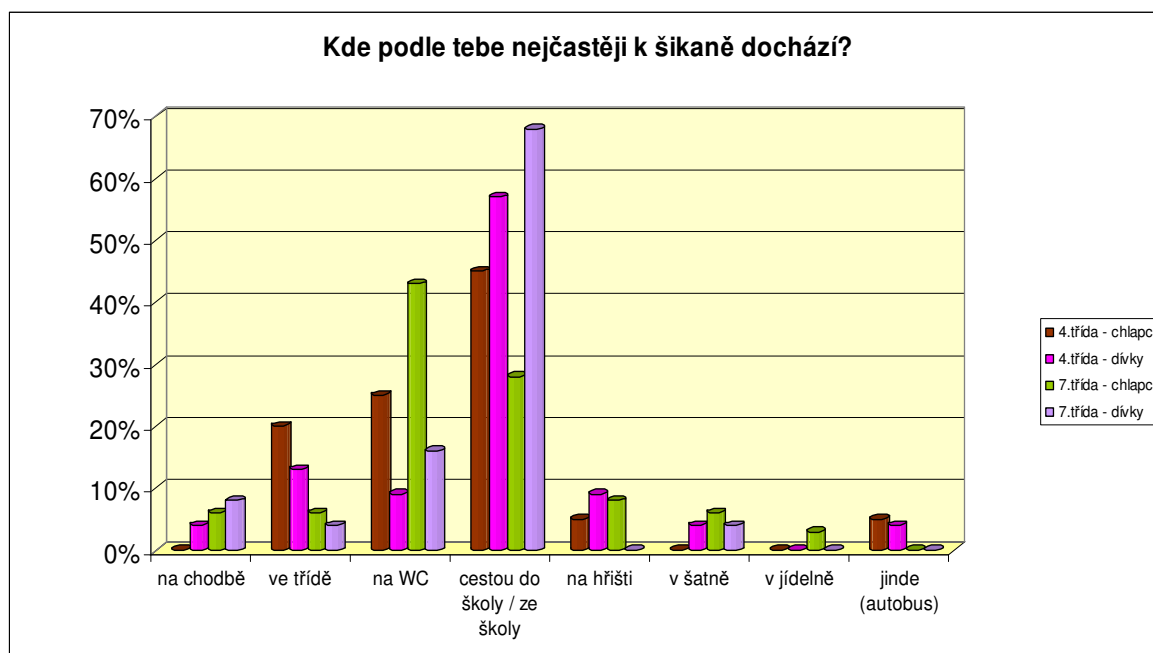
od chlapců a 67% ze všech odpovědí dívek čtvrtých tříd. V sedmých ročnících bylo vydírání také nejfrekventovanější odpovědí a označilo ho 14 dívek a 8 chlapců (viz tabulka č. 6). Druhou nejčastější příčinou podle subjektivního vnímání žáků sedmých tříd společně s chlapci čtvrtých tříd je závist. Naopak příčina - odlišnost, jako nejčastěji předpokládaná odpověď, patří mezi méně nebo vůbec volené odpovědi. V čtvrté třídě tuto možnost dívky vůbec nezaznamenaly a od chlapců získala 15% z počtu odpovědí. V sedmých třídách byla možnost „odlišnost“ reflektována více, ale 7 chlapců ani 5 dívek, kteří tuto odpověď označili, ji „nevyzdvihli“ na první předpokládané místo (viz tabulka č. 6).

Tyto výsledky překvapivě popírají předpoklad č. 2, který předpokládal, že k šikaně nejčastěji dochází z důvodu odlišnosti. Formu vydírání tedy děti reflektují jako snadně dostupný prostředek k získání svých potřeb a požadavků s vědomím, že se jim nic nestane, neboť se o tom nikdo nedozví.

Tabulka č. 7: Kde podle tebe nejčastěji k šikaně dochází?

Kde podle tebe nejčastěji k šikaně dochází?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
na chodbě	0 / 0%	1 / 4%	2 / 6%	2 / 8%
ve třídě	4 / 20%	3 / 13%	2 / 6%	1 / 4%
na WC	5 / 25%	2 / 9%	15 / 43%	4 / 16%
cestou do školy / ze školy	9 / 45%	13 / 57%	10 / 28%	17 / 68%
na hřišti	1 / 5%	2 / 9%	3 / 8%	0 / 0%
v šatně	0 / 0%	1 / 4%	2 / 6%	1 / 4%
v jídelně	0 / 0%	0 / 0%	1 / 3%	0 / 0%
jinde a kde?	1 / 5%	1 / 4%	0 / 0%	0 / 0%

Graf č. 6: Kde podle tebe nejčastěji k šikaně dochází?

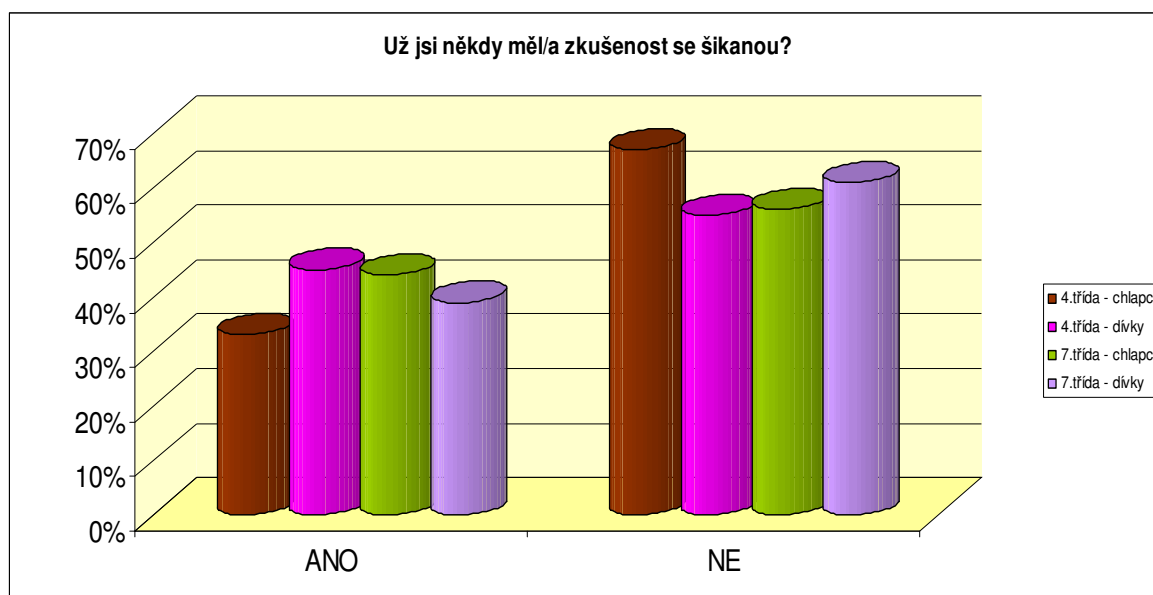
Graf č. 6 je znázorněním rizikových míst, kde k šikaně dochází. Podle žáků čtvrtých tříd se šikana nejčastěji odehrává cestou do školy nebo ze školy. K tomuto názoru se také přiklonilo 17 dívek ze sedmých ročníků, za to 15 chlapců ze sedmých tříd označovali nejčastěji variantu WC (viz tabulka č. 7). Možnost vlastní, neomezené odpovědi využila 1 dívka a jeden chlapec ze čtvrté třídy, kteří uvedli, že jim je ubližováno v autobuse.

Podle mého názoru byla varianta „cestou do nebo ze školy“ nejčastěji označována, protože se sami žáci dostávají do konfliktu právě tam, kde není žádný dozor, kde nefungují žádná pravidla a nad nikým nevisí „výstražná ruka“. Agresor tak má „volné pole“ působnosti, neboť ho nemůže „zabrzdit“ jindy přítomná autorita.

Tabulka č. 8: Už jsi někdy měl/a zkušenost se šikanou?

Už jsi někdy měl/a zkušenost se šikanou?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
ANO	6 / 33%	9 / 45%	11 / 44%	9 / 39%
NE	11 / 67%	11 / 55%	14 / 56%	14 / 61%

Graf č. 7: Už jsi někdy měl/a zkušenost se šikanou?

Graf znázorňuje zkušenosti žáků se šikanou. Je zde graficky uvedeno, že necelá polovina dotazovaných respondentů čtvrtých a sedmých tříd v rozmezí 30-40% už měla se šikanou zkušenost.

Na základě těchto výsledků se předpoklad č. 1 nepotvrdil. Výsledky jsou důkazem nebezpečného šíření tohoto negativního jevu školního prostředí a shodují se s výsledky celostátního průzkumu o výskytu šikany na základních školách v České republice.

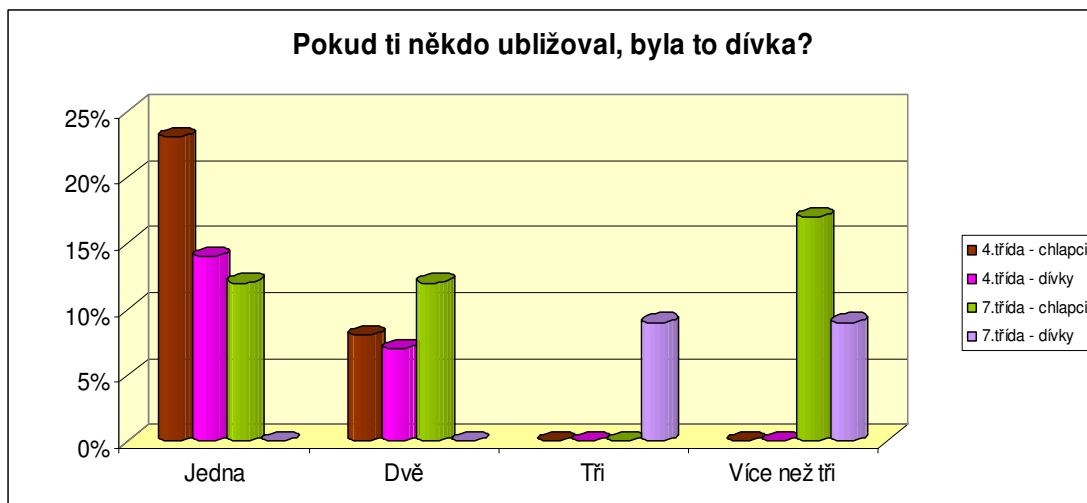
Tabulka č. 9: Pokud ti někdo ubližoval, byl to chlapec nebo dívka?

A kolik jich bylo?

Pokud ti někdo ubližoval, byl to chlapec nebo dívka?					
	Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
Dívka	Jedna	3 / 23%	2 / 14%	2 / 12%	0 / 0%
	Dvě	1 / 8%	1 / 7%	2 / 12%	0 / 0%
	Tři	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%	1 / 9%
	Více než tři	0 / 0%	0 / 0%	3 / 17%	1 / 9%
Chlapec	Jedna	2 / 15%	7 / 50%	5 / 29%	5 / 46%
	Dvě	4 / 31%	1 / 7%	3 / 18%	1 / 9%
	Tři	1 / 8%	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
	Více než tři	2 / 15%	3 / 22%	2 / 12%	0 / 0%

Graf č. 8a: Pokud ti někdo ubližoval, byla to dívka?

A kolik jich bylo?

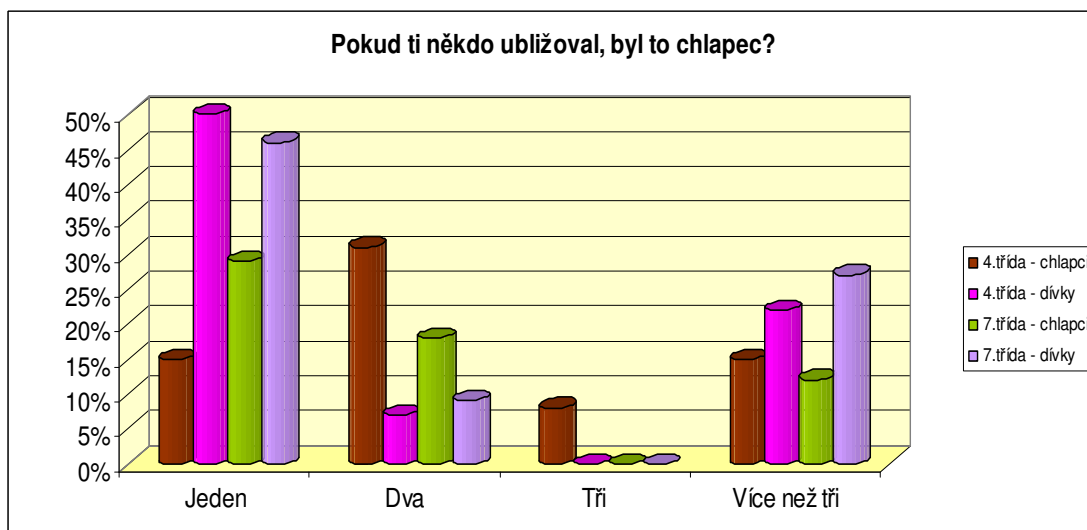
Graf č. 8a znázorňuje odpovědi těch respondentů ze sedmých a čtvrtých tříd, kteří odpověděli na tuto otázku (ne všichni odpověděli) a označili za agresora dívku.

Z následného vyplývá, že chlapci ze 4. tříd uvedli ve 23% jednu dívku a 8% z celkového počtu odpovědí od chlapců z oné třídy náleží variantě „dvě“. Výsledky dále ukazují, že 14% z celkového počtu odpovědí dívek čtvrtých tříd připadá možnosti „jedna“ a 7% z počtu odpovědí získala varianta „dvě“.

Chlapci ze sedmých ročníků nejčastěji uváděli variantu „více než tři“ a se stejnou procentuální výměrou 12% označili jak jednu, tak dvě dívky. Dívky sedmých ročníků, které vyplnily tuto otázku, označily z 9% pouze variantu „tři“ a také „více než tři“.

Graf č. 8b: Pokud ti někdo ubližoval byl to chlapec?

A kolik jich bylo?

Graf č. 8b znázorňuje procentuální vyjádření odpovědí těch, kteří odpověděli na to, zda jim ubližuje chlapec. Z uvedeného vyplývá, že chlapci ze čtvrtých ročníků nejčastěji uváděli variantu „dva“. Možnost „jeden“ označili chlapci dva a variantu „více než tři“ zaznamenali taktéž chlapci dva (viz tabulka č. 9). Sedm dotázaných dívek ze čtvrtých tříd uvedlo, že jim ubližoval jeden chlapec (viz tabulka č. 9), ve 22% označily možnost „více než tři“ a nejméně označovaly chlapce dva.

Ze sedmých ročníků uvedlo pět chlapců, že ten, kdo jim ubližuje, je jeden (viz tabulka č. 9). Dále chlapci označili v 18% dva chlapce a možnost „více než tři“ byla označena 12% podílem. Také dívky ze sedmých ročníků nejčastěji označovaly za „nepřítele“ jednoho chlapce, konkrétně v pěti případech (viz tabulka č. 9) a fialový sloupec s 9% reprezentuje variantu „dva“.

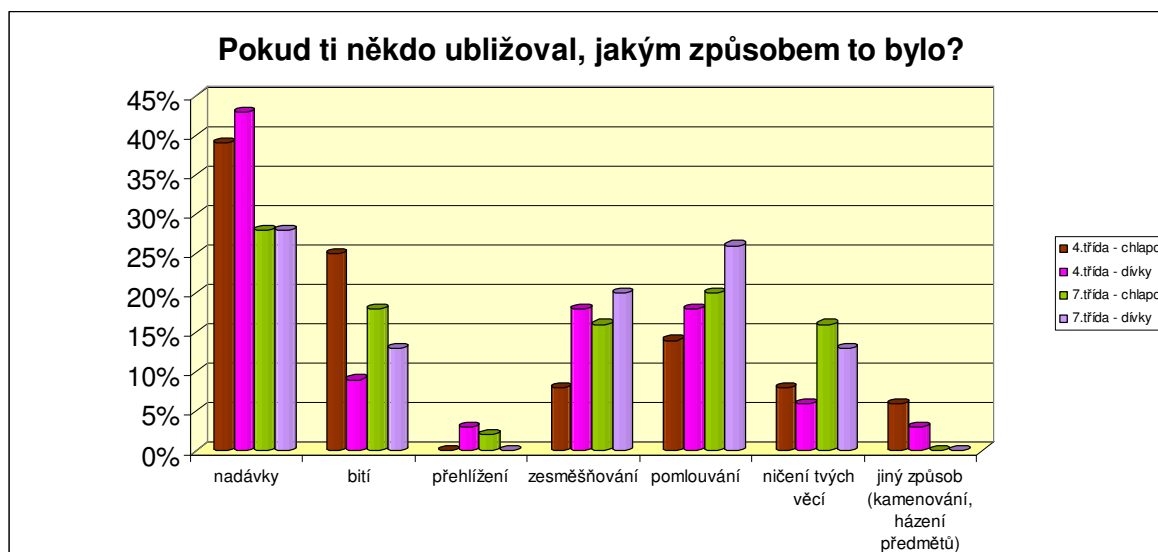
Z výsledků vyplývá, že se v obou ročnících množí konflikty mezi jednotlivci, ale i menšími skupinkami uvnitř třídy. U čtvrtých tříd je nejčastější konflikt mezi jednotlivci opačného pohlaví. V sedmých třídách je viditelná ostrakizace mezi dívkami, kterou způsobují právě menší skupinky a je také většinou dívčí záležitostí. A i když nejvíce chlapců sedmých tříd uvádí, že mezi nimi vznikají konflikty s protějškem stejného pohlaví, o to více mohou být brutální.

Tabulka č. 10: Pokud ti někdo ubližoval, jakým způsobem to bylo?

Pokud ti někdo ubližoval, jakým způsobem to bylo?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
nadávky	14 / 39%	14 / 43%	14 / 28%	15 / 28%
bití	9 / 25%	3 / 9%	9 / 18%	7 / 13%
přehlížení	0 / 0%	1 / 3%	1 / 2%	0 / 0%
zesměšňování	3 / 8%	6 / 18%	8 / 16%	11 / 20%
pomlouvání	5 / 14%	6 / 18%	10 / 20%	14 / 26%
ničení tvých věcí	3 / 8%	2 / 6%	8 / 16%	7 / 13%
jiný způsob a jaký?	2 / 6%	1 / 3%	0 / 0%	0 / 0%

Graf č. 9: Pokud ti někdo ubližoval, jakým způsobem to bylo?

Graf č. 9 znázorňuje, že všichni respondenti se nejvíce setkávají s psychickou formou ubližování. Nejvíce si ubližují slovně, a to především žáci čtvrtých tříd. Druhou nejfrekventovanější odpovědí u chlapců 4.tříd, která byla 9krát zaznamenána (viz tabulka č. 10), byla forma „bití“. Žáci 4. tříd, konkrétně 3 děti (viz tabulka č. 10), uváděly jiné způsoby ubližování, a to kamenování a házení klacků.

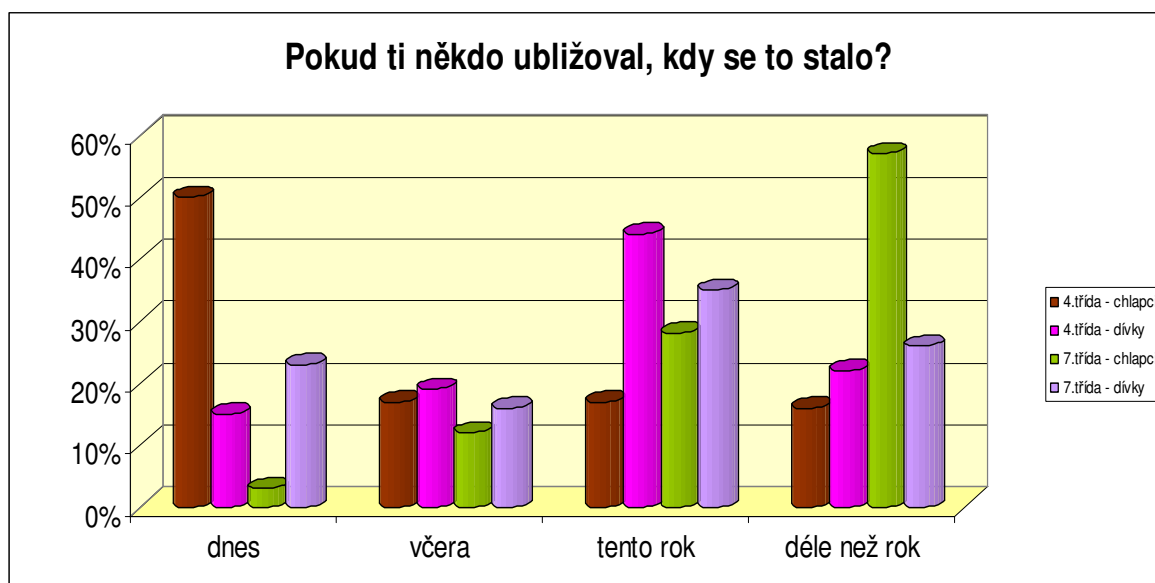
Dívky ze sedmých tříd uvedly v 15 případech nadávky (viz tabulka č. 10), 14 dívek označilo pomlouvání (viz tabulka č. 10), fialový sloupec s 20% zobrazuje zesměšňování a 13% z celkového počtu odpovědí ze sedmých tříd zaujímá jak variantu „bití“, tak možnost „ničení tvých věcí“. Chlapci sedmých tříd uvedli nejčastěji, konkrétně ve 14 případech, variantu „nadávky“ (viz tabulka č. 10). Druhá nejčastější odpověď se 20% z celkového počtu odpovědí chlapců sedmých tříd patří pomlouvání.

V největším měřítku se na této škole vyskytuje psychická forma šikany, která má ovšem dlouhodobější a trýznivější následky. Dle mého názoru je slovní napadání projevem nevychovanosti, bití je naučeným vzorcem chování třeba od rodiny nebo z televize, zesměšňování je projevem vývojového opoždění a pomlouvání může být skrytá závist.

Tabulka č. 11: Pokud ti někdo ubližoval, kdy se to stalo?

Pokud ti někdo ubližoval, kdy se to stalo?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
dnes	4 / 50%	1 / 15%	1 / 3%	2 / 23%
včera	2 / 17%	2 / 19%	2 / 12%	1 / 16%
tento rok	2 / 17%	4 / 44%	3 / 28%	3 / 35%
déle než rok	1 / 16%	3 / 22%	4 / 57%	2 / 26%

Graf č. 10: Pokud ti někdo ubližoval, kdy se to stalo?

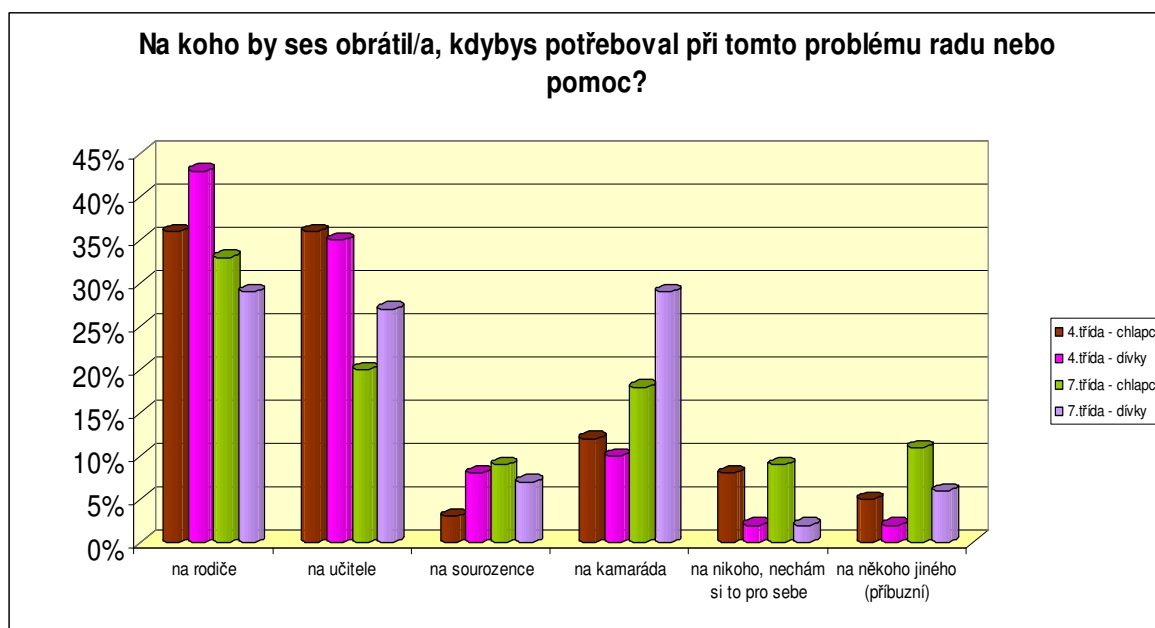

Grafické znázornění grafu č. 10 udává procentuální výměr v časovém horizontu dnes, včera, tento rok a déle než rok. Tato otázka byla otevřená a žáci uváděli dle svého uvážení, kdy jim bylo ublíženo. Časový údaj „dnes“ získalo 50% z počtu odpovědí od chlapců a 15% z uvedených odpovědí dívek z obou čtvrtých tříd. Odpovědi respondentů sedmých tříd, konkrétně od dívek, náleží ze 23% časovému údaji „dnes“ a 3% z počtu odpovědí mu přisoudili chlapci. Časový údaj „déle než rok“ získal 57% z celkového počtu odpovědí chlapců ze sedmých tříd. Největší poměr odpovědí od respondentů čtvrtých a sedmých ročníků odpovídá výroku „tento rok“.

Tabulka č. 12: Na koho by ses obrátil/a, kdybys potřeboval při tomto problému radu nebo pomoc?

Na koho by ses obrátil/a, kdybys potřeboval při tomto problému radu nebo pomoc?				
Odpověď	4. třída chlapci	4. třída dívky	7. třída chlapci	7. třída dívky
na rodiče	14 / 36%	17 / 43%	15 / 33%	15 / 29%
na učitele	14 / 36%	13 / 35%	9 / 20%	14 / 27%
na sourozence	1 / 3%	3 / 8%	4 / 9%	4 / 7%
na kamaráda	5 / 12%	4 / 10%	8 / 18%	15 / 29%
na nikoho, nechám si to pro sebe	3 / 8%	1 / 2%	4 / 9%	1 / 2%
na někoho jiného a koho?	2 / 5%	2 / 2%	5 / 11%	3 / 6%

Graf č. 11: Na koho by ses obrátil/a, kdybys potřeboval při tomto problému radu nebo pomoc?

Interpretovaný graf znázorňuje výběr osob, na které je možno se obrátit v případě šikany. Z uvedeného přehledu vyplývá, že žáci sedmých a čtvrtých tříd by se nejčastěji obrátili na rodiče a na druhém místě by volili rady učitelů. Viditelné také je, že nenadpoloviční většina dívek sedmých ročníků, tedy 29% z dotazovaných, by se svěřila s tímto problémem kamarádce/ovi. Do varianty vlastní odpovědi žáci 4. a 7. tříd uváděli své příbuzné.

Z uvedených výsledků vyplývá, že dívky sedmých ročníků volí za svého poradce v nadpoloviční většině kromě rodičů a učitelů i své kamarády. Je to nástupem puberty, kdy dospělá autorita rodičů a učitelů ustupuje do pozadí a zvyšuje se vliv vrstevnické skupiny. Celkové schéma odpovědí, je projekcí důležitosti rodiny a jejího prvenství, které by mělo v životě všech dětí bez rozdílu věku sehrát.

Z výsledků je také patrné, že všichni žáci mají k učitelům velkou důvěru. Jejich interakce učitel-žák je postavena na důvěře, jistotě a pravdě.

Helus⁵⁵ uvádí, že „Rodina je dětem a dospělým prostředím, kde se mohou svěřit, očekávat moudré vyslechnutí, radu a pomoc - je útočištěm v situacích životní bezradnosti.“

3.5.2 Vyhodnocení projektivní techniky žáků 4. a 7. tříd

Projektivní technika je spontánní promítnutí vlastních zkušeností a postojů do kresby. Obecně se v této technice prolínají osobností rysy, dispozice a sociální svět jedince.

Celkově byla šikana interpretována jako nerovný, nespravedlivý souboj beze svědků a bez možnosti pomoci oběti. Konkrétně se do kresby promítla hierarchie pozic, která je kulturně podmíněna. Agresorem je téměř ve všech kresbách znázorněn chlapec, protože mužské pohlaví mělo vždy dominantní funkci a děti ho také tak popisovaly. Muži byli odjakživa vnímáni s respektem a jejich role zosobňovala převahu a sílu. A právě agresor je podle výpovědí autorů vybraných obrázků zachycen po tělesné stránce jako zdatný, jeho převaha výšky znázorňuje dominanci a přesilu nad obětí. Jeho tvář vykazuje zákeřný výraz s úsměvem na tváři, který vyjadřuje požitky a radost z utrpení druhých. Velmi často se na obrázcích objevuje cigareta v ústech agresora. V tomto případě je cigareta v očích dětí ze čtvrtých i sedmých tříd na jedné straně symbolem „dospělosti“ a na druhé straně symbolem asociálního chování, neboť kouření u dětí porušuje pravidla a normy stanovené dospělými.

Naopak dívky jsou vnímány jako ochránkyně a vždy se od nich očekává větší ukázněnost a poslušnost. Společenské vnímání žen je staví do podřadné role. Předem daná fyzická slabost a neschopnost je staví do pozice oběti a podněcuje agresory k útočnému jednání. Oběť postavy, která je vždy menší nebo ležící, znázorňuje podle slov interpretujících, degradující pozici vůči násilníkovi. Její postavení demonstruje fyzickou slabost, poslušnost a povinnost poslouchat. V jejím obličejí je smutný výraz, slzy a modřiny symbolizují psychické i fyzické utrpení oběti. U oběti se někdy objevují stopy krve, které dle výpovědi dětí, vyjadřují míru brutality útočníků.

---

⁵⁵ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. str. 151

V opačném případě, pokud se dívky dopouštějí šikany, si vybírají stejné pohlaví, na kterých se dopouštějí psychického trýznění. Mezi takové latentní projevy patří nepřímé vyčlenění dotyčné z kolektivu, pomluvy, přehlížení či vyhýbání se kontaktu.

Skupinová šikana projektovala hierarchii pozic jedince ve skupině. Kresby obsahovaly agresivní prvky mimiky, gestikulace a vulgární výrazy. Projevila se zde tzv. difúze sil, kdy se smysl pro zodpovědnost „rozpráší“ mezi členy skupiny a ti pak jednají více agresivněji. Na obrázcích je také viditelná síla skupiny, která podmiňuje a povzbuzuje svého vůdce i ostatní a spoluvytváří nepříznivé klima.

Každý z následujících obrázků na téma „Jak si představuji šikanu.“ reprezentuje ostatní kresby všech respondentů a o každém z nich se vedla diskuze. Objevují se zde různé druhy šikany s příznačnou symbolikou, typické znaky agresorů, skupin agresorů a obětí.

Interpretace obrázků dětí ze čtvrtých tříd

Nejčastěji byla šikana, a to ve 14 případech, znázorněna mezi chlapcem a dívkou. Ve většině případů se jednalo podle výpovědi dětí o fyzické týraní dívky chlapcem (viz obrázek č. 1, str. 62) a tuto představu o šikaně ztvárnilo z celkového počtu čtrnácti obrázků devět dívek. Tento jev je důkazem, že se kamarádské vztahy pro tuto věkovou skupinu uzavírají s osobou stejného pohlaví.

Na 10 obrázcích se objevila šikana mezi chlapci (viz obrázek č. 2, str. 62). Tuto představu, převážně fyzické šikany, ať už ve škole nebo venku, kreslili spíše chlapci. Velmi často byla fyzická agrese také doplněna vulgárními výrazy.

Některé obrázky výstižně znázorňovaly vydírání pro peníze nebo cigarety pod pohrůžkou zabití, jestliže se oběť někomu svěří. Děti vyjadřovaly hrozbu, která vyvolává pláč, zatínáním pěsti či vyzdviženým ukazováčkem vůči oběti (viz obrázek č. 3, str. 63).

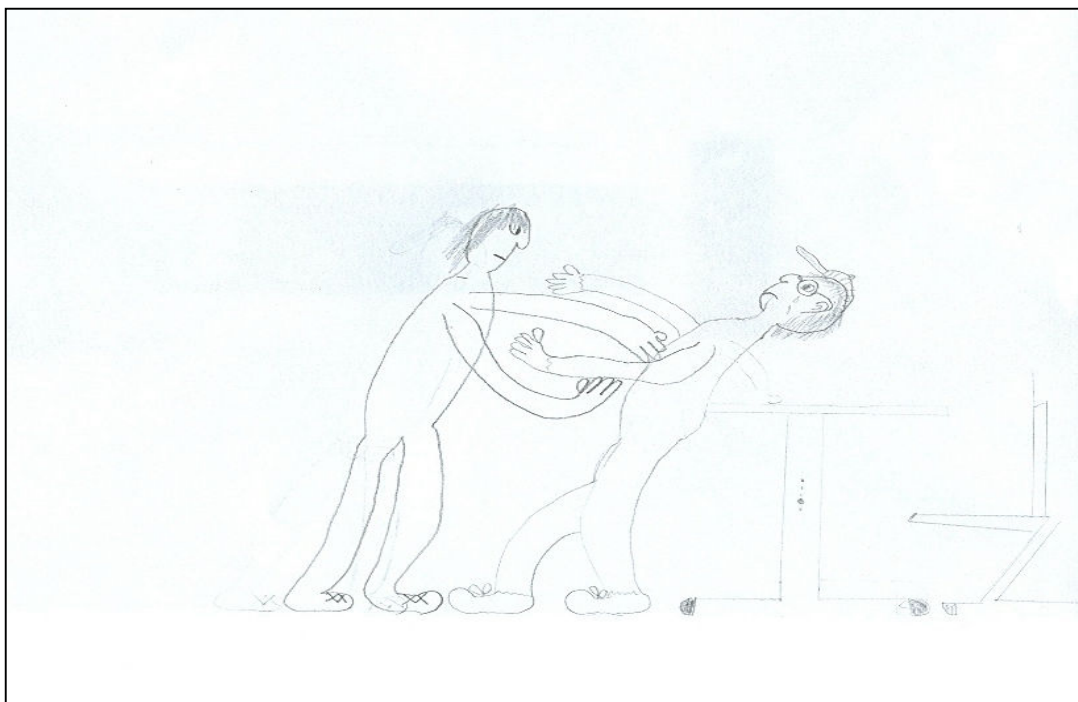
Na osmi kresbách bylo šikanování nakresleno jako fyzického napadání jedné oběti dvěma agresory (viz obrázek č. 3, str. 63). Skupinová šikana se také objevila na čtyřech obrázcích, kde děti kreslily fyzické napadení chlapce skupinou chlapců (viz obrázek č. 4, str. 64).

Obrázek č. 1: Kresba 10leté dívky ze 4. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

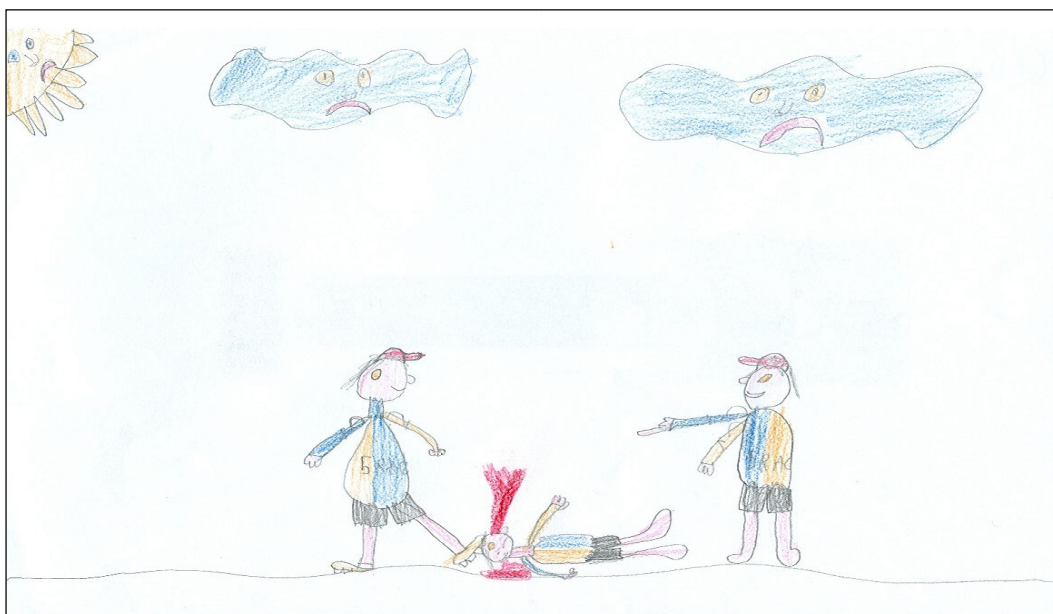
Obrázek č. 1 znázorňuje fyzickou šikanu, která se odehrává v ústraní beze svědků. Agresor je znázorněn jako zdatnější osoba s úsměvem na tváři. Cigareta znázorňuje negativní prvek a porušování pravidel, která jsou dána dospělými. Pozice oběti znázorňuje podřadnost a fyzickou slabost.

Obrázek č. 2: Kresba 10letého chlapce ze 4. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

Obrázek č. 2 znázorňuje nejčastější představu šikany mezi žáky čtvrtých tříd. Je viditelné, že fyzické napadení probíhá mezi chlapci ve škole. Převaha agresora je zobrazena nakloněním těla k oběti a výraz přísnosti znázorňuje míru agrese. Naopak oběť je odkloněna od agresora, což znázorňuje nevoli v účasti. Pozice rukou, které nejsou v kontaktu s agresorem, proklamují neschopnost se bránit a slzy jsou symbolem strachu.

Obrázek č. 3: Kresba 10letého chlapce ze 4. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

Na obrázku jsou znázorněni dva svalnatí chlapci při sportovní aktivitě. Patrné je, že chlapcův vyzdvižený prst nabádá svého kamaráda k této aktivitě a jejich úsměv na tváři vyjadřuje potěšení z utrpení druhých. Ležící oběť interpretuje její podřadné postavení, neschopnost bránit se a krev dokresluje brutalitu účastníků.

Obrázek č. 4: Kresba 10letého chlapce ze 4. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

Obrázek č. 4 interpretuje skupinovou šikanu vůči jednotlivci. Postavení agresorů vůči oběti znázorňuje hierarchii pozic ve skupině a jejich přesilu. Tuto skupinu můžeme chápat jako skupinu lidí, kteří mají stejné zájmy, postoje, normy, hodnoty, názory, způsob vyjadřování, chování, ale i styl oblékání.

Podle Vágnerové⁵⁶ „Příslušnost ke skupině poskytuje jedinci skupinovou identitu, jež na jedné straně podporuje jeho sebevědomí a sebejistotu, a na druhé straně redukuje některé složky individuality: mění jeho uvažování, citové prožívání apod. (přínejmenším v době, kdy je aktivní v rámci skupiny). Ve skupině jedinec získává pocit větší moci a není nucen k individuální zodpovědnosti. Nemusí se spoléhat jen na sebe, a tak se zbaví úzkosti ze samotného rozhodování.“

Interpretace obrázků dětí ze sedmých tříd

Nejvíce obrázků bylo zaměřeno na šikanu mezi chlapci. V osmi případech se jednalo o šikanu mezi dívkou a chlapcem, přičemž na čtyřech kresbách byla dívka v roli agresora. Pouze v jednom případě dívka namalovala šikanu mezi děvčaty.

Z tematického hlediska se nejčastěji vyskytovala fyzická šikana ve formě bití a psychická šikana v podobě vydírání s vyhrožováním ze zabití. Také nemalé množství obrázků znázorňovalo psychickou šikanu formou pomluv.

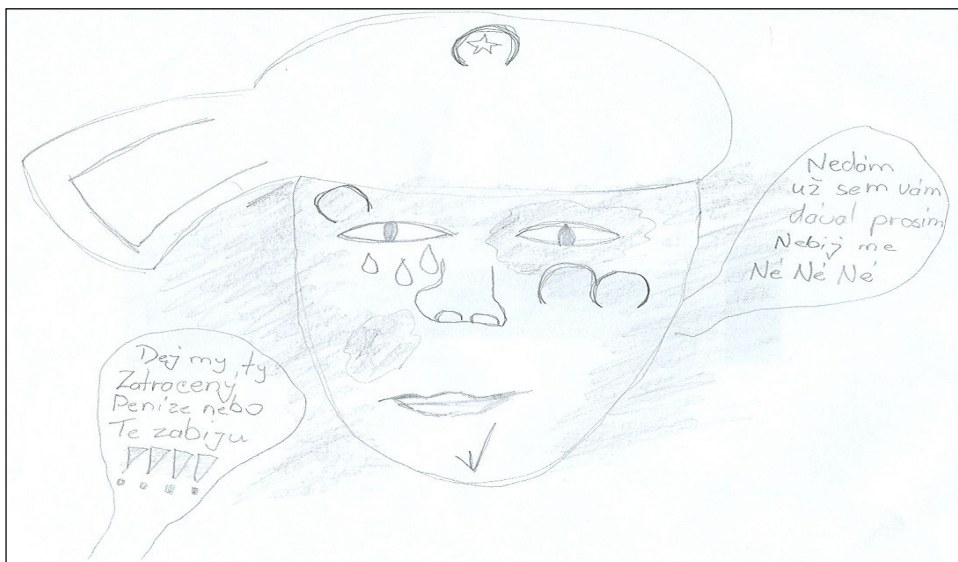
Velmi zajímavé a pozoruhodné byly obrázky, které znázorňovaly psychickou šikanu vůči dívce, která uznává „Emo“ styl. Výraz „Emo“ je zkratkou výrazu emotivní a je

⁵⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2002. str. 268

používán pro označení depresivních pocitů. Emo styl je subkulturou pro teenagery, kteří se vyznačují melancholickou náladou, přecitlivělostí a často je tento styl spjat se sebepoškozováním a sebevražednými sklony.

Obrázek č. 5: Kresba 13leté dívky ze 7. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

Na obrázku vyjadřuje žákyně sedmé třídy svou představu o šikaně jako vydírání pro peníze spojenou s násilím. Agresor zůstal v utajení a stejně tomu tak bývá ve skutečnosti, protože se málokdy podaří zjistit, kdo jím doopravdy je. Na oběti jsou velmi výrazně znázorněny slzy, modřiny a boule, které jsou symbolem psychických a fyzických útrap.

Obrázek č. 6: Kresba 13letého chlapce ze 7. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

Obrázek č.6 je projekcí skupinové dynamiky dvou agresorů vůči jednotlivci. Agresoři jsou nakresleni jako zdatní chlapci převažující svou postavou nad obětí. Jejich styl účesu, oblékání s prvky jointu či lebky, vypovídá o přijetí životního stylu, který je typický pro problémové skupiny nebo gangy. Věta: „Dělej, dej mu ránu“ je typickým příkladem pro povzbuzování se navzájem a „vyhecování se“ k větší brutalitě.

Obrázek č. 7: Kresba 13letého chlapce ze 7. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

Tento obrázek reprezentuje skupinovou fyzickou šikanu, jejíž nerovný souboj probíhá záměrně někde v ústraní, bez možnosti zásahu jakékoli pomoci. Je zde zachycena hierarchie pozic ve skupině, kde nejvyšší je vůdce a zároveň je hlavním strůjcem činu. Ostatní členové party spoluvytvářejí nebezpečné klima a podněcují vůdce k brutálnějším útokům. Svým agresivním chováním si dokazují moc, zvyšují si sebevědomí a jistotu a naopak ztrácejí zodpovědnost za své činy. Cigareta je symbolem pro asociální chování dětí, které tímto porušují pravidla a mravy dané dospělými. Pro agresory je cigareta prostředkem dosažení dospělosti okolnímu prostředí, ale ve skutečnosti to jsou nevyzrálí jedinci s nedostatečným psychickým vývojem. Krev na hlavě oběti symbolizuje míru brutality, neboť v partě dochází k tzv. difúzi zodpovědnosti a ke ztrátě osobní identity. Děti jsou tak více agresivní, než kdyby jednaly jako samostatná individua.

Obrázek č. 8: Kresba 13leté dívky ze 7. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem.

Tento obrázek znázorňuje psychickou šikanu vůči dívce, která uznává životní styl „Emo“. Věty jako „Emo! Běž se řezat“, „Jdi do kouta si zabrečet.“ nebo „Máš černý vlasy a nosíš proužky, lebky. Máš ráda černou.“ vypovídají o „Emo“ stylu, který se tímto vykazuje. Podle mého názoru agresori používají výraz „Emo“ jako urážku, posměch a pomluvu vůči oběti, neboť ta, se za „Emo“ nepovažuje. Tato kresba vystihuje přítomnost šikany v sedmých třídách žáků ZŠ Bělá pod Bezdězem, neboť se jedná o psychickou šikanu se specifickým podtextem.

3.5.3 Vyhodnocení nestandardizovaného rozhovoru

Rozhovor, jakožto kvalitativní metoda, byl zrealizován pro doplnění průzkumu. Zúčastnily se ho čtyři třídní učitelky zkoumaných tříd 4.A, 4.B, 7.A, 7.B, aby byly zjišťované poznatky zkoumány z obou stran ve snaze vytvořit objektivní průzkum. Nestandardizovaný rozhovor (viz příloha č. 2) je zaměřen na zjištění charakteristiky zkoumané třídy, zda se šikana ve třídách vyskytuje, jaké mají preventivní opatření nebo zda si myslí, že jsou teoreticky i prakticky „vyzbrojeni“ na šikanu.

Otázka č. 1: Jakou známkou byste oznámkovala klima Vaší třídy?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 1:

třídní učitelka 4.A: Dala bych dvojku.

třídní učitelka 4.B: Určitě si zaslouží jedničku. Je to výjimečná třída.

třídní učitelka 7.A: Je to tak mezi 2-3.

třídní učitelka 7.B: Celkové klima je takové průměrné, takže za tři.

Otázka č. 2: Jak byste charakterizovala Vaší třídu z hlediska chování?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 2:

třídní učitelka 4.A: Ve třídě je 22 dětí – 11 dívek a 11 chlapců. Každý z 11 chlapců je něčím zvláštní a jsou s ním problémy, což ovlivňuje atmosféru ve třídě. Ani u dívek nepřevažují klidné typy. Třída je celkově temperamentní a hlučná. Vyžaduje neustálou pozornost ohledně chování – kontrolu o přestávkách, neustálé vysvětlování, modelové situace chování nebo zadávání trestů.

třídní učitelka 4.B: Třída je velmi klidná, vztahy jsou přátelské a v případě ohrožení z jiných tříd si pomáhají. Jsou pravdomluvné, ochotné a zvyklé pomáhat jeden druhému. Je to výjimečně dobrý kolektiv.

třídní učitelka 7.A: Podle mě se moje třída v chování nijak nevymyká. Jsou to normální sedmáci, takže jsou trochu divočejší a hlučnější, ale rozhodně nepatří k nějakým extrémům. Je tam pár jedinců, kteří se vymykají, je jich tzv. všude plno a řeším s nimi občasné drobné přestupky proti školnímu řádu či drzosti vůči vyučujícímu, ale to je v každém kolektivu.

třídní učitelka 7.B: Děti jsou průměrnou třídou a jejich chování není nijak extrémně agresivní. Vyskytuje se zde několik žáků, kteří se opakovaně dopouští méně závažných přestupků proti školnímu řádu nebo pravidlům chování. Hlavně se dopouštějí opakovaného fyzického útoku a slovního napadání. U jednoho žáka jsem opakovaně vysledovala sklony k vyhrožování jiným dětem násilím. Myslím si, že je moje třída z hlediska chování problémovější a práce v hodinách jsou náročnější v porovnání se čtvrtou třídou. Ovšem oproti jiným dětem ze sedmé třídy není ničím výjimečná.

Otázka č. 3: Už jste měla nějakou zkušenost se šikanou mezi žáky?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 3:

třídní učitelka 4.A: Ano, jednu zkušenost jsem měla. Bylo to v loňské páté třídě, kdy požadoval chlapec v šatně po vyučování půjčení peněz od druhého chlapce. Ten nechtěl poslechnout, proto ho dotyčný fyzicky napadl a ošklivě zmlátil. Vše se na místě vyřešilo a potrestalo.

třídní učitelka 4.B: Ne, ještě jsem se šikanou ve své profesi naštěstí nesetkala.

třídní učitelka 7.A: Ano, jednou. Případ se týkal dívky, která přišla do kolektivu až v šesté třídě. Byla trochu pomalejší, moc dobře se neučila a navíc byla nová, takže vhodný „objekt“ šikany. Dívka má na škole matku, která celý případ s dětmi vyřešila a mě požádala, abych do toho už dále nezasahovala. Děti se dívce omluvily prostřednictvím dopisu.

třídní učitelka 7.B: Ne, ještě jsem se s šikanou ve své třídě, ani v jiné nesetkala.

Otázka č. 4: Vyskytuje se ve Vaší třídě nějaká forma šikany? Pokud ano, tak jaká?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 4:

třídní učitelka 4.A: Žádná forma šikany se v naší třídě nevyskytuje. Spíše se děti pošťuchují, ale není to cílené.

třídní učitelka 4.B: Šikana v mé třídě není a ani jsem nepozorovala nějaké varovné signály.

třídní učitelka 7.A: Nedávno hodili kluci jedné dívce bundu do odpadkového koše. Tak to byl takový vážnější případ, jinak stále řeším nadávky.

třídní učitelka 7.B: Podle mých informací a zkušeností si děti hodně nadávají a vulgární výrazy jsou na denním pořádku. Jinak šikana mezi žáky není.

Uvedené odpovědi všech třídních učitelek popírají výskyt šikany ve třídách 4. a 7. tříd, což je v rozporu s výsledky dotazníkového šetření, kterým bylo zjištěno, že 30-40% z dotázaných žáků mělo zkušenost se šikanou (viz tabulka č. 8, str. 53). Pokud učitelky opravdu nezaznamenaly náznaky šikany, je to proto, že se šikana odehrává hlavně v ústraní, mimo školu, což se také prokázalo v dotazníkovém šetření u dětí 4. a 7. tříd (viz tabulka č. 7, str. 52).

Otázka č. 5: Jak často se děti účastní preventivních programů či besed na téma šikana?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 5:

třídní učitelka 4.A: Jedenkrát za rok, ale uvítala bych více takových besed.

třídní učitelka 4.B: Dvakrát ročně.

třídní učitelka 7.A: Dvakrát za rok.

třídní učitelka 7.B: Dvakrát za rok.

Otázka č. 6: Jaká preventivní opatření byste zavedl/a v případě výskytu šikany ve Vaší třídě?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 6:

třídní učitelka 4.A: Důležitá je rozmluva s dětmi o tomto tématu, vysvětlování následků jak pro oběť, tak pro agresora a třídu vůbec. Jako účinná opatření jsou dle mého názoru také hry modelových situacích a je důležité, aby učitel pozoroval vztahy mezi dětmi.

třídní učitelka 4.B: Zavedla bych rozhovory se žáky v přátelském duchu, třídnické hodiny a spolupráci v různých skupinkách.

třídní učitelka 7.A: Šikanovaný žák by neměl být sám. Snažila bych se mu najít kamarády- ochránce. Udělal bych speciální třídnickou hodinu a šikanu s dětmi probrala.

třídní učitelka 7.B: V případě výskytu tohoto jevu bych poprosila o spolupráci výchovnou poradkyni a řešila bych to s konkrétními žáky a jejich rodiči.

Otázka č. 7: Máte vytvořený intervenční program proti šikaně?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 7:

třídní učitelka 4.A: Ne nemáme a přiznám se, že nevím, co je jeho náplní.

třídní učitelka 4.B: Ne nemáme, protože se šikana v naší třídě nevyskytuje.

třídní učitelka 7.A: Ne, nemám a nic bližšího o něm nevím.

třídní učitelka 7.B: Ne, nemáme.

Uvedené odpovědi na otázku č.7 mě překvapily, protože v roce 2001 vydalo Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, kde je popsána intervence v případě výskytu šikany.

Otázka č. 8: Pracujete v době vyučování s třídním kolektivem z hlediska psychosociálního? A jak?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 8:

třídní učitelka 4.A: Ano pracuji, hodně čteme různé články k tomuto tématu např. osobnosti dějin nebo vhodné historické události. Dále jsem také zadával slohovou práci na téma kamarádství a s dětmi vedu časté rozhovory o vhodném chování.

třídní učitelka 4.B: Ano, využívám k tomu sociální hry.

třídní učitelka 7.A: Zadávám anonymní dotazník, kde se žáci mohou vyjádřit k bezpečnosti klimatu ve třídě. S jedinci, kteří se dopouštějí nějakého druhu násilí, si individuálně povídám.

třídní učitelka 7.B: S kolektivem z tohoto hlediska pracuji v rámci předmětu „Výchova k občanství“. Dále zapojuji do výuky osobnostně sociální hry.

Otázka č. 9: Myslíte si, že jste dostatečně teoreticky i prakticky vybaven/a na boj se šikanou a školním násilím?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 9:

třídní učitelka 4.A: Ne, nejsem. My starší učitelé vycházíme ze samostudia a praxe, a to je někdy málo na řešení dnešních problémů se šikanou. Podle mého názoru by změna mohla nastat, když by se učitel už na vysoké škole s touto problematikou seznámil a studoval ji.

třídní učitelka 4.B: Ne, nejsem. Pomohly by mi konkrétní příklady a jejich řešení.

třídní učitelka 7.A: Ne, nejsem. Uvítala bych více informací o tom, jak postupovat v případě výskytu šikany.

třídní učitelka 7.B: Ne, bohužel nejsem a uvítala bych nějaké výcvikové kurzy.

Z teoretického hlediska mají učitelky možnost sami si problematiku sociálně patologických jevů nastudovat z odborné literatury např. Kolář Michal - Bolest šikanování nebo

z metodických pokynů Ministerstva školství. Pro praxi jim bude prospěšná účast na výcvikových seminářích, kterou si musí prosadit u svého ředitele.

Otázka č. 10: Jak často se účastníte kurzů či školení v oblasti rizikových jevů školního prostředí?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 10:

třídní učitelka 4.A: Jednou ročně.

třídní učitelka 4.B: Ani jednou.

třídní učitelka 7.A: V tomto školním roce ani jednou.

třídní učitelka 7.B: Ani jednou. Takových seminářů se účastní naše výchovná poradkyně. *Bohužel tyto výsledky dokazují to, že se učitelé žádných seminářů ani kurzů neúčastní a praxe je taková, že se školení a výcvikových kurzů účastní spíše metodici prevence, protože to není tolik finančně náročné, ale z hlediska včasné intervence méně účinné. Podle mého názoru by se každý třídní učitel měl účastnit výcvikových kurzů, neboť on jediný dokonale zná klima své třídy, každého žáka, interpersonální vztahy mezi žáky, a tak může včas dát přítrž šikaně a zabránit jejímu dalšímu bujení. Právě neúspěch v boji proti šikaně spočívá v nedostatku informovanosti a vzdělání samotných pedagogů. Proto by se měl každý pedagog neustále sebevzdělávat, aby jak se říká „neusnul na vavřínech“. Doba se mění a s nimi i brutální vynalézavé praktiky agresorů, na které by měl být učitel připraven. Učitelé potřebují nejenom odbornost, ale také kurzy sebepoznávání, sociálně psychologické výcviky, komunikační dovednosti a neustálý rozvoj sociální inteligence. Udělají tím hodně nejenom pro svou profesi, ale i pro žáky, se kterými budou spolupracovat.*

Otázka č. 11: Jaká je spolupráce mezi vaší školou a rodiči?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 11:

třídní učitelka 4.A: Rodiče škole s prospěchem a chováním žáků pomáhají spíše málo.

třídní učitelka 4.B: Spolupráce je v celku spíše slabá, ale záleží na konkrétním rodiči.

třídní učitelka 7.A: Celkově si myslím, že není špatná. Problémy jsou v individuálních případech.

třídní učitelka 7.B: Spolupráce je dobrá. Většina rodičů se o práci a chování dětí zajímá. Pokud je třeba, snaží se více spolupracovat s učiteli a řešit problémy.

Otázka č. 12: Jaké by byly Vaše jednotlivé kroky při řešení šikany v praxi?

Interpretace odpovědí nestandardizovaného rozhovoru na otázku č. 12:

třídní učitelka 4.A: Nejdříve bych vedla rozhovor s žáky a snažila bych se získat co nejvíce informací o situaci a odhalit agresora. Samozřejmě, že by poté následoval trest a situaci ve třídě bych nadále kontrolovala.

třídní učitelka 4.B: Jak už bylo řečeno, nejsem znalostně vybavena v tomto směru a nevím, co bych měla udělat jako první.

třídní učitelka 7.A: Jak už jsem před tím řekla, udělala bych speciální třídnickou hodinu a šikanu s dětmi probrala, dále bych oběti našla ochránce. Žáka, který šikanuje, bych kázeňsky postihla a určitě bych to probrala s jeho rodiči.

třídní učitelka 7.B: Obrátila bych se na výchovnou poradkyni, která má v tomto směru větší odborné znalosti než já a společně bychom to probrali s rodiči žáků, ředitelem a popřípadě i s psychologem.

Uvedené odpovědi jsou důkazem, že by se učitelé, v případě řešení šikany, dopustili zásadních a typických chyb.

Třídní učitelka třídy 4.A uvedla o svých žácích, že jsou temperamentní a hluční. Pro jejich nekázeň je musí neustále kontrolovat, ale šikana se prý ve třídě nevyskytuje. Z hlediska prevence výskytu šikany učitelka zapojuje problematiku asociálního chování do vyučovacích předmětů a děti se také jednou ročně účastní preventivních programů. V případě výskytu šikany nemá ve své třídě zaveden intervenční program a ani není prakticky připravena proti ní zasáhnout. Podle jejího názoru by měl každý budoucí učitel studovat tuto problematiku už na vysoké škole, neboť samostudium nestačí na řešení dnešních problémů šikany. V případě řešení šikany by vedla rozhovor se žáky, snažila by se odhalit agresora a následně třídu monitorovat.

Z rozhovoru s třídní učitelkou 4.A vyplývá, že je třída velmi klidná, vztahy přátelské, všichni si navzájem pomáhají a šikana se zde nevyskytuje. Z hlediska prevence výskytu sociálně patologických jevů učitelka zapojuje do výuky sociální hry a děti se dvakrát ročně

účastní preventivních programů. Jelikož se podle jejich slov šikana ve třídě nevyskytuje, nemá zaveden intervenční program. V případě jejího výskytu, neví, jak by měla takovou situaci řešit. Konkrétně by jí pomohly jednotlivé příklady a jejich řešení.

Třídní učitelka třídy 7.A v rozhovoru uvedla, že i když jsou její žáci trochu divočejší a hlučnější, rozhodně nepatří k nějakým extrémům a ani se šikana v její třídě nevyskytuje. Žákům rozdává v průběhu roku anonymní dotazníky o bezpečnosti klimatu ve třídě a s problémovými jedinci vede individuální rozhovory. V případě výskytu šikany by udělala speciální třídnickou hodinu, kde by šikanu s dětmi probrala a oběti by našla ochránce. I když měla ve své praxi se šikanou zkušenost, neumí šikanu řešit a uvítala by více informací o tom, jak postupovat v případě jejího výskytu.

Z posledního rozhovoru s třídní učitelkou třídy 7.B vyplynulo, že je její třída průměrná a žáci nejsou extrémně agresivní. Kdyby měla třídu ohodnotit známkou z hlediska chování, dala by trojku. I přes to, že si děti hodně nadávají, šikana se u nich nevyskytuje. S kolektivem pracuje v rámci předmětu Výchova k občanství a zapojuje osobnostně sociální hry. Výcvikových kurzů v oblasti rizikových jevů se neúčastní a v případě zjištění šikany ve třídě by o pomoc poprosila výchovnou poradkyni a vše by společně probrali s rodiči.

3.6 Vyhodnocení stanovených předpokladů

Předpoklad č. 1: Předpokládá se, že polovina z dotázaných dětí už měla se šikanou zkušenost.

K ověření daného předpokladu č. 1 postačily výsledky grafického znázornění na otázku č. 7 (viz graf č. 7, str. 54). Zde je graficky uvedeno, že necelá polovina dotázaných v rozmezí 30-40%, už měla se šikanou zkušenost. Podle subjektivního hodnocení ze strany žáků lze tedy konstatovat, že se tento předpoklad nepotvrdil.

Předpoklad č. 2: Předpokládá se, že se agresory stávají spíše chlapci než dívky.

Pro ověření pravdivosti předpokladu č. 2 byly použity výsledky z anonymního dotazníku pro žáky. Jedná se o odpovědi na otázku č. 8 (viz tabulka č. 9, str. 54), která je zaměřena na šikanující osoby. Tento předpoklad se jako jediný potvrdil.

Předpoklad č. 3: Předpokládá se, že k šikaně nejčastěji dochází z důvodu odlišnosti.

K ověření daného předpokladu bylo opět vycházeno z výsledků šetření podle anonymního dotazníku pro žáky čtvrtých a sedmých tříd, a to z otázky č. 5 (viz příloha č. 1), která je zaměřena na důvody šikany.

Výsledky z grafického znázornění (viz graf č. 5, str. 51) dokazují, že nejčastějším důvodem šikany je vydírání pro peníze či cigarety, což dokládá 40% z celkového počtu odpovědí chlapců čtvrtých tříd a 37% z celkového počtu odpovědí dívek čtvrtých tříd. V sedmých ročnících bylo vydírání, také nejfrekventovanější odpovědí, a to s 48% od dívek a s 25% od chlapců. Naopak předpokládaná nejčastější příčina - odlišnost, patřila mezi méně nebo vůbec volené odpovědi. Dívky ze čtvrtých tříd tuto možnost vůbec nezaznamenaly a od chlapců z téže třídy, získala 15%. V sedmých třídách byla tato možnost reflektována více, ale ani sedm chlapců a ani 5 dívek (viz tabulka č. 6, str. 51) „nevyzdvihlo“ svým názorem tuto příčinu na první předpokládané místo.

4 Shrnutí výsledků

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že žáci čtvrtých i sedmých tříd jsou ve své třídě spokojeni, i když někteří žáci sedmých tříd přistupovali k hodnocení s větší kritikou. Všichni respondenti mají svého kamaráda a téměř každý je členem skupiny.

Pokud by se žáci čtvrtých i sedmých tříd stali svědky šikany, všichni by došli pro pomoc nebo by se oběti zastali. Znamená to tedy, že nejsou lhostejní ke svým vrstevníkům a mají osvojené empatické cítění. Z výsledků dále vyplývá, že nejrizikovějším místem, kde k šikaně hlavně ve formě vydírání pro peníze nebo cigarety dochází, je cesta do školy nebo ze školy. Na otázku vlastní zkušenosti se šikanou odpovědělo 30-40% dotázaných respondentů kladně, což dokazuje nebezpečné šíření tohoto jevu. Z výsledků k otázce č. 8 (viz tabulka č. 9, str. 54) vyplývá, že se v obou ročnících množí konflikty mezi jednotlivci, ale i menšími skupinkami uvnitř třídy. Respondenti se hlavně setkávají s psychickými formami šikany, ke kterým dochází mezi jednotlivci opačného pohlaví. V sedmých třídách je viditelná ostrakizace mezi dívkami a chlapci mají mezi sebou spíše „sólové“ fyzické konflikty. Pokud by žáci sedmých a čtvrtých tříd měli požádat o pomoc, nejčastěji by se obrátili na rodiče a na druhém místě by volili rady učitelů. Výsledky také dokazují, že více jak polovina děvčat ze sedmých ročníků, odsouvá rodiče a učitele na „druhou kolej“ a jako rádce upřednostňují své kamarády.

Na základě projektivní techniky – kreslení, po které následovala krátká beseda s dětmi, bylo zjištěno, že nejvíce děti ze čtvrtých tříd vnímají šikanu jako fyzické týrání dívky chlapcem. Druhým velmi častým námětem byla šikana mezi chlapci (viz obrázek č. 2, str. 62), převážně fyzická, ať už ve škole nebo venku, doplněná o vulgarismy.

Obrázky dětí ze sedmých tříd byly nejvíce zaměřeny na šikanu mezi chlapci. Z tematického hlediska se na kresbách nejčastěji vyskytovala fyzická šikana ve formě bití (viz obrázek č. 6, str. 65 a obrázek č. 7, str. 66) a psychická šikana v podobě vydírání s vyhrožováním ze zabití (viz obrázek č. 5, str. 65). Také nemalé množství obrázků, znázorňovalo psychickou šikanu formou pomluv. Velmi zajímavé a pozoruhodné byly obrázky, které znázorňovaly psychickou šikanu vůči dívce, která uznává „Emo“ styl (viz obrázek č. 8, str. 67). Podle mého názoru agresori použili výraz „Emo“ jako urážku, posměch a pomluvu vůči oběti, neboť ta, se za „Emo“ nepovažovala. Tato kresba vystihla přítomnost šikany v sedmých třídách žáků ZŠ Bělá pod Bezdězem, neboť se jedná o psychickou šikanu se specifickým podtextem.

Z rozhovoru s třídními učitelkami vyplývá, že třídy čtvrtých tříd jsou absolutně od sebe odlišné z hlediska chování. Žáci 4.A jsou hluční, temperamentní a vyžadují neustálý dohled. Naopak učitelka 4.B svou třídu vnímá jako výjimečný celek, kde panuje klidná atmosféra a kamarádské vztahy. Chování žáků obou sedmých tříd se shoduje ve větší míře hlučnosti, hrubosti a menšímu porušování školního řádu. Ani jeden z učitelů však nepřiznává, že by se v jeho třídě šikana vyskytovala. Každá učitelka pracuje s klimatem třídy při hodinách prostřednictvím sociálních her nebo vyučovaného předmětu, ale intervenční program proti šikaně vytvořený nemají. Všechny učitelky se také shodly, že postrádají teoretické i praktické poznatky o šikaně, což se následně projevilo v jejich odpovědích na otázku č. 12, kde se učitelé dopouštějí chyb a omylů (viz text, str. 73).

5 Závěr

Bakalářská práce se zabývala problematickým jevem školního prostředí, šikanou. V teoretické části byly na základě prostudované literatury a informační zdrojů shrnuty poznatky o šikaně. Všechny uvedené zdroje se shodují na tom, že se zvyšuje počet agresivních žáků a přibývá případů šikany. V celospolečenském měřítku je šířící se agrese způsobena špatným rodinným zázemím, snadno dostupným násilím v médiích a v neposlední řadě benevolentním a často bagatelizujícím přístupem zodpovědných osob (rodič, pedagog, ...), kteří se snaží vyhnout své odpovědnosti za chování dětí.

Podkladem pro práci ale nebyly pouze poznatky teoretické, ale i praktické, ke kterým se dospělo pomocí dotazového šetření, projektivní techniky a rozhovoru. Práce si kladla za cíl zjistit, zda se šikana u žáků čtvrtých a sedmých tříd Základní školy v Bělé pod Bezdězem vyskytuje a z jakých příčin k ní dochází. Průzkum byl také proveden za účelem komparace čtvrtých a sedmých tříd z hlediska tohoto sociálně patologického jevu. Výsledky průzkumu ukázaly, že necelá polovina dotazovaných respondentů čtvrtých a sedmých tříd v rozmezí 30-40%, už měla se šikanou zkušenost (viz tabulka č. 8, str. 53). I když se nepotvrdil předpoklad č. 1, který předpokládal, že polovina respondentů má zkušenosti se šikanou, jsou údaje poměrně vysoké a s postupem do vyšších ročníků se nebezpečně zvyšují. Na základě dotazníkového šetření bylo zjištěno, že nejčastější příčinou šikany podle subjektivního vnímání respondentů, je vydírání pro peníze nebo cigarety (viz graf č. 5, str. 51) a tato tematika se velmi často objevovala na obrázcích žáků 4. a 7. tříd (viz obrázek č. 5, str. 65). Dále bylo šetření zaměřeno na objasnění třídního klimatu respondentů, jejich postojů k šikaně a zda se šikany dopouštějí spíše dívky nebo chlapci. Z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že žáci čtvrtých i sedmých tříd jsou ve své třídě spokojeni, i když někteří žáci sedmých tříd, přistupovali k hodnocení s větší kritikou (viz graf č. 1, str. 47). V případě, že by se žáci stali svědky šikany, většina z nich by došla pro pomoc nebo by se oběti zastala (viz tabulka č. 5, str. 50). Šetřením bylo také zjištěno, že se agresorem stává spíše chlapec a předpoklad č. 2, který toto zjištění předpokládal, byl potvrzen (viz tabulka č. 9, str. 54).

Pro doplnění průzkumu byl s učiteli zkoumaných tříd veden nestandardizovaný rozhovor. Cílem bylo zjistit, jak učitelé vnímají klima své třídy, zda mají se šikanou zkušenost, jestli byli dobře teoreticky i prakticky vybaveni nebo jaká preventivní opatření ve své třídě zavedli. Z rozhovoru s třídními učitelkami vyplynulo, že třídy čtvrtých tříd jsou absolutně od sebe odlišné z hlediska chování. Žáci 4.A jsou hluční, temperamentní a

vyžadují neustálý dohled. Naopak učitelka 4.B svou třídu vnímá jako výjimečný celek, kde panuje klidná atmosféra a kamarádské vztahy. Chování žáků obou sedmých tříd se shoduje ve větší míře hlučnosti, hrubosti a menšímu porušování školního řádu. Každá učitelka pracuje s klimatem třídy při hodinách prostřednictvím sociálních her nebo vyučovaného předmětu, ale intervenční program proti šikaně vytvořený nemají. Všechny učitelky se také shodly, že postrádají teoretické i praktické poznatky o šikaně, což se následně projevilo v jejich odpovědích na otázku č. 12 (viz příloha č. 2), kde se učitelé dopouštějí chyb a omylů (viz text, str. 73). Ani jedna z učitelek však nepřipustila, že by se v její třídě šikana vyskytovala a výrazně se tedy projevil rozdílný pohled ze strany žáků a učitelů na daný problém. Tyto zjištění dokazují, že učitelé možnost výskytu šikany ve své třídě popírají nebo jí záměrně přehlíží z obav, že nebudou moci odborně zasáhnout, protože na to nejsou připraveni.

Přínos bakalářské práce spatřuji ve shrnutí nejdůležitějších teoretických postřehů známých odborníků na problematiku agresivního chování a šikany, jako je Michla Kolář, Pavel Říčan nebo Stanislav Bendl. Stejně tak považuji za přínosnou část empirickou. I když se někomu mohlo zdát použití anonymního dotazníku jako „otřelé“ a stereotypní, uvedené výsledky byly jedinečné a ničím nenahraditelné. Na základě výsledků z anonymního dotazníku, které potvrdily výskyt šikany u žáků 4. a 7. tříd i odtajnilly nejčastější příčiny, bylo dosaženo stanoveného cíle práce. Za velmi přínosné a zajímavé považuji uplatnění projektivní techniky, prostřednictvím které byly získány cenné diagnostické údaje o prožívání jedinců včetně jejich některých nevědomých součástí. Díky této technice, která je právě vhodná pro práci s dětmi, mohli respondenti vyjádřit své emoce, subjektivní myšlenky, postoje, názory, normy a hodnoty. Byla však nejpřínosnější tím, že vyjádřila realitu dnešního světa očima dětí a odkryla dětská tajemství, o kterých „my“ dospělý nemáme ani potuchy.

6 Navrhovaná opatření

Následující opatření jsou navrhována na základě zjištěných skutečností a jsou určena žákům, učitelům a rodičům.

První opatření bych směřovala k rodině, protože bylo zjištěno, že si děti navzájem ubližují, jsou agresivní a vulgární. Jasným důvodem pro preventivní opatření v rodinách, je promítnutím morálních postojů, vzorců chování či emoční inteligence, kterou děti od rodičů přebírají. Je proto velmi důležité vybudovat dětem hezké rodinné zázemí, kde se budou k sobě dobře chovat, vzájemně si naslouchat a respektovat potřeby druhých. Příznivé klima rodiny, jejímž základem bude empatie, komunikace, morálka či prosociální postoje, předurčuje zdravý psychosociální vývoj jedince.

Z uvedeného vyplývá, že modelem pro vývoj a formování morálních postojů, jsou především rodiče. Ovšem vedle rodičů by se na morální výchově dětí, měli podílet i učitelé, kteří přichází s dětmi do každodenního kontaktu. V době minulé byla morální výchova vyučována při hodinách náboženství, nyní by se vztah k morálnímu jednání měl prolínat do všech vyučovacích předmětů. Učitel by je měl doplňovat svými výroky, výchovnou činností, svým chováním a postupy, které vedou k sociálním dovednostem, návykům a morálnímu uvažování. Další navržené opatření je v podobě primární prevence, kde by se mělo předejít rizikům a vlivů narušujících zdravý osobnostní a sociální vývoj dětí. Program by měl být ve velké míře zaměřen na zdravý způsob života, zdravé vztahy ve škole i ve třídách a na prevenci šikany. Ve svém důsledku by měla vést k pozitivní změně klimatu tříd, ze kterých vzejde spokojený a zdravý žák s minimem kázeňských problémů. K tvorbě dobrého klimatu by mohl být učitelům velmi prospěšný seminář „Klima a kázeň I.“ a „Klima a kázeň ve třídě“, který pořádá o.s. Život bez závislostí. Programová témata se týkají vlivu osobnosti pedagoga a formy komunikace na vývoji klimatu, vhodných a nevhodných vzorců chování pedagoga a pracuje se zde na tvorbě jednotného přístupu na vytváření školního klimatu.

- **o.s. Život bez závislostí**

Lupáčova 14

130 00 Praha 3

Tel: 222 716 740, 602 255 508

h.vrbkova@seznam.cz

www.zivot-bez-zavislosti.cz

Primární prevence by se měla promítnout do třídnických hodin, na základě besed s odborníky nebo prostřednictvím pobytových víkendů. Doporučuji učitelům, aby se obrátili na Centra primární prevence občanských sdružení o.s. Semiramis nebo o.s. Prev-

Centrum. Centrum primární prevence o.s. Semiramis nabízí „Program dlouhodobé primární prevence zaměřený na rizikové chování a zdravý životní styl“, jehož cílem je vybudovat pozitivních mezilidské vztahy a zdravý žebříček hodnot u žáků 6-9 tříd.

- **o.s. Semiramis**
Centrum primární prevence
Ptácká 162
Mladá Boleslav 293 01
Tel: 723 179 409
prevence@os-semiramis.cz
<http://www.os-semiramis.cz/>

Prev-Centrum nabízí „Program selektivní primární prevence - Spokojená třída“, který je určen pro třídní kolektivy žáků 3.- 9. ročníků základních škol, u nichž je ve zvýšené míře přítomno riziko výskytu sociálně nežádoucích jevů.

- **o.s. Prev-Centrum**
Meziškolská 1120/2
160 00 Praha 6
Tel: 233 355 459, 242 498 335
poradna@prevcentrum.cz
www.prevcentrum.cz

Na základě zjištěných výsledků výskytu šikany, které uvádějí, že 30-40% z dotázaných dětí šikanu zažilo, z projektivní techniky-kreslení, na základě které usuzují, že šikana se specifickým podtextem v sedmých ročnících je (viz obrázek č. 8, str. 67) a také z analýzy z rozhovoru se třídními učitelkami, které přiznávají, že nemají vytvořený intervenční program, je doporučeno právě intervenční opatření ve třídě zavést. Jedním z intervenčních opatření může být tzv. „Třídní charta proti šikaně.“, kterou ve své knize „Bolest šikanování“ publikuje odborník na šikanu Michal Kolář. Obdobné opatření uvádí v knize „Násilí ve škole a jak mu čelit“ formou školní petice Helmut H. Erb.

Na základě rozhovoru s učitelkami, které přiznávají své „mezery“ ve znalostech, jak rozpoznat a vůbec řešit šikanu, jim na začátek doporučuji připustit si možnost výskytu šikany v jejich třídách. Učitelé mohou šikanu záměrně přehlížet ze strachu, že jí nedokáží řešit na odborné úrovni a nebo jí opravdu nereflektují, protože neznají její mechanismy. V tom by jim mohly pomoci semináře a výcvikové kurzy, které jsou dle mého názoru smysluplné a efektivní. Semináře pro pedagogy pořádá např. o.s. Prev-Centrum, kde jsou učitelé po teoretické stránce seznámeni s nežádoucími sociálními jevy, jsou informováni

o možnostech prevence vzniku a rozvoje soc. pat. jevů v rodině a posilují si své kompetence ve vytváření vlastních Minimálních preventivních programů.

- **o.s. Prev-Centrum**
Meziškolská 1120/2
160 00 Praha 6
Kontaktní osoba: Mgr. Slávka Škvarková
Tel. č.: 242 498 335, 773 581 127
E-mail: cpp@prevcentrum.cz.

Také o.s. Semiramis pořádá vzdělávací besedy pro pedagogy, které jsou zaměřené na danou problematiku.

- **o.s. Semiramis**
Centrum primární prevence
Ptácká 162
Mladá Boleslav 293 01
vedoucí oddělení: Markéta Exnerová, DiS.
Tel.č.: 723 179 409
www.os-semiramis.cz

Velmi aktuálním druhem šikany se zabývá o.s. Život bez závislostí, které pořádá jednodenní seminář s názvem „Internetová kriminalita – kyberterorismus“. Učitelé se zde dozvědí, jak postupovat v případě, že se setkají s šikanou či vyhrožováním na internetu, osvojí si právní aspekty kyberterorismu a získají potřebné materiály pro postupy primární prevence s dětmi. Informace o seminářích jsou dostupné z http://www.zivot-bez-zavislosti.cz/?s=kurzy_a_skoleni V případě, že nemají možnost účastnit se výcvikových kurzů o sociálně-patologických jevech, můžou nahlédnout na webové stránky Ministerstva školství (viz <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-sikanovani>), kde je v metodickém pokynu charakterizováno šikanování, projevy šikany, úloha škol a školských zařízení v oblasti primární prevence a metody řešení šikany. Doporučuji také všem učitelům prostudovat knihu Michala Koláře „Bolest šikanování“, kde je šikana kompletně z teoretického i praktického hlediska rozebrána. Dalším poučným programem je projekt Ministerstva školství s názvem „Program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízení, jehož zkrácená verze je dostupná z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolni-program-proti-sikanovani-sikana>.

Další doporučení se týká nedostatečné spolupráce mezi školou a rodiči. Někteří rodiče navštěvují školu jen při třídních schůzkách a ti, s nimiž by se učitel opravdu potřeboval setkat, vůbec nepřijdou. Samozřejmě nemusí jít o nezáměr ze strany rodičů, chyba může být na druhé straně pramenící ze špatného arogantního přístupu nebo jim škola zkrátka

neimponuje. Je tedy zapotřebí, aby se rodiče aktivně zajímali o školní dění, protože tak dávají dítěti najevo významnost školy. Přínosné pro ně mohou být diskuze s učiteli, účast na společenských akcích, velmi se mi líbí pobytové akce ve škole aj. Naopak škola by si měla získat svou důvěru, která by vedla k větší spolupráci, otevřenosti a informovanosti o dění ve škole.

Je vhodné, aby se v boji proti šikanování uplatňoval efektivní a komplexní přístup. Do jeho tvorby je nutno zapojit nejen samotné žáky a pedagogy, ale i rodiče a společnost jako takovou. Žádná škola není vůči šikaně imunní a boj proti ní je proces, který zdaleka neskončí.

7 Seznam použitých informačních zdrojů

- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vydání. Praha: ISV, 2003. 198 s. ISBN 80-86642-08-9
- ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*. 1. vydání. Praha: SPN, 1980. 384 s. č.j. 9737/79-31
- ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vydání. Praha: Amulet, 2002. 125 s. ISBN 80-86299-22-8
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-626-8
- HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. 3. vydání. Praha: Portál, 2003. 165 s. ISBN 80-7178-763-9
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3
- HOLEČEK, V. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vydání. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997. 56 s. ISBN 80-7020-004-9
- KERROVÁ, S. *Dítě se speciálními potřebami*. 1. vydání. Praha: Portál, 1997. 168 s. ISBN 80-7178-147-9
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 265 s. ISBN 80-7367-014-3
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vydání. Praha: Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-123-1
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003. 344 s. ISBN 80-7178-771-X
- PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou: 150 her pro zvládnutí zlosti a agresivity*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996. 104 s. ISBN 80-7178-094-4
- ŘÍČAN, P. *Agresivita dětí ve škole*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9
- ŠVINGALOVÁ, D., PEŠATOVÁ, I. *Uvedení do výzkumu a metodika bakalářské práce*. 1. vydání. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006. 78 s. ISBN 80-7372-046-9
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999. 448 s. ISBN 80-7178-678-0
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie školního dítěte*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1995. 66 s.
- VANÍČKOVÁ, E. *Cesta za poznáním šikanování mezi dětmi*. 1. vydání. Praha: Česká společnost na ochranu dětí, 2002. 11 s. ISBN 80-238-9448-X

PRAŽÁK, P. Šikana je poruchou kolektivu. *Psychologie dnes: psychologie, psychoterapie, životní styl*. září 2003, roč.9, č.9, s.26-27.

URL: <http://www.sikana.org/> [cit. 4.září 2008]

URL: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategie-prevence-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze> [cit. 15.července 2008]

URL: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-sikanovani> [cit. 23.3.2009]

URL: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolni-program-proti-sikanovani-sikana> [cit. 23.3.2009]

URL: <http://www.os-semiramis.cz/> [cit. 23.3.2009]

URL: <http://www.prevcentrum.cz> [cit. 23.3.2009]

URL: http://www.zivot-bez-zavislosti.cz/?s=kurzy_a_skoleni [cit. 23.3.2009]

URL: <http://proti-sikane.saferinternet.cz/sikana-a-kybersikana> [cit. 23.3.2009]

8 Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník – šikana (viz text - str. 47-60)

Příloha č. 2: Nestandardizovaný rozhovor (viz text – str. 67-73)

Příloha č. 3: Dotazník- šikana (vyplněný dotazník žáka 4. třídy)

Příloha č. 4: Dotazník – šikana (vyplněný dotazník žáka 7. třídy)

Příloha č. 5: Obrázek 10letého chlapce 4. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem (viz obrázek č. 4, str. 64)

Příloha č. 6: Obrázek 13leté dívky 7. třídy ZŠ Bělá pod Bezdězem (viz obrázek č. 8, str. 67)

1. DOTAZNÍK – ŠIKANÁ

Datum: ..... Třída: ..... Pohlaví: (chlapec / dívka)
.....

Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni zvolenou odpověď. U některých otázek je možné označit více odpovědí.

---

1. Jsi spokojený/á ve tvé třídě? (Označ odpověď a oznámku známku od jedničky do pětky.)

ANO NE
1 2 3 4 5

2. Máš ve třídě kamaráda/ kamarádku?

ANO NE

3. Patříš ve vaší třídě do nějaké skupiny?

ANO NE

4. Jak by ses zachoval/a, kdybys byl/a svědkem šikany?

- a) zastal/a bych se oběti
- b) odešel/a bych pryč
- c) přihlížel/a bych
- d) došel/a bych pro pomoc
- e) přidal/a bych se k útočníkovi
- f) jinak a jak? .....

5. Z jakého důvodu podle tebe k šikaně dochází?

- a) závist (hezké oblečení, peníze, ...)
- b) zviditelnění vlastní osoby (frajeřina)
- c) vydírání (pro peníze, cigarety, ...)
- d) napodobování vzorů z filmů nebo z rodiny
- e) odlišnost (barva pleti, postava, ...)
- f) msta, odplata za šikanu dalším dětem
- g) jiný důvod a jaký? .....

6. Kde podle tebe nejčastěji k šikaně dochází?

- a) na chodbě

- b) ve třídě
- c) na WC
- d) cestou do školy / ze školy
- e) na hřišti
- f) v šatně
- g) v jídelně
- h) jinde a kde? .....

7. Už jsi někdy měl/a zkušenost se šikanou?

ANO   NE

8. Pokud ti někdo ubližoval, byl to chlapec nebo dívka?

A kolik jich bylo?

Dívka   1   2   3   Více než 3

Chlapec   1   2   3   Více než 3

9. Pokud ti někdo ubližoval, jakým způsobem to bylo?

- a) nadávky
- b) bití
- c) přehlížení
- d) zesměšňování
- e) pomlouvání
- f) ničení tvých věcí
- g) jiný způsob a jaký? .....

10. Pokud ti někdo ubližoval, kdy se to stalo? .....

11. Na koho by ses obrátil/a, kdybys potřeboval při tomto problému radu nebo pomoc?

- a) na rodiče
- b) na učitele
- c) na sourozence
- d) na kamaráda
- e) na nikoho, nechám si to pro sebe
- f) na někoho jiného a koho? .....

2. Nestandardizovaný rozhovor

Otázka č.1: Jakou známkou, byste oznámkovala klima Vaší třídy?

Otázka č.2: Jak byste charakterizovala Vaší třídu z hlediska chování?

Otázka č.3: Už jste měla nějakou zkušenost se šikanou mezi žáky?

Otázka č.4: Vyskytuje se ve vaší třídě nějaká forma šikany? Pokud ano, tak jaká?

Otázka č.5: Jak často se děti účastní preventivních programů či besed na téma šikana?

Otázka č.6: Jaká preventivní opatření byste zavedl/a v případě výskytu šikany ve Vaší třídě?

Otázka č.7: Máte vytvořený intervenční program proti šikaně?

Otázka č.8: Pracujete v době vyučování s třídním kolektivem z hlediska psycho-sociálního? A jak?

Otázka č.9: Myslíte si, že jste dostatečně teoreticky i prakticky vybaven/a na boj se šikanou a školním násilím?

Otázka č.10: Jak často se účastníte kurzů či školení v oblasti rizikových jevů školního prostředí?

Otázka č.11: Jaká je spolupráce mezi vaší školou a rodiči?

Otázka č.12: Jaké by byly Vaše jednotlivé kroky při řešení šikany v praxi?

3. DOTAZNÍK – ŠIKANA

Datum 20.11.2008 Třída: 4.B Pohlaví: (chlapec / dívka) dívka

Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni zvolenou odpověď. U některých otázek je možné označit více odpovědí.

1. Jsi spokojený/á ve tvé třídě? (Označ odpověď a oznámku známku od jedničky do pětky.)

ANO NE
1 2 3 4 5

2. Máš ve třídě kamaráda/ kamarádku?

ANO NE

3. Patříš ve vaší třídě do nějaké skupiny?

ANO NE

4. Jak by ses zachoval/a, kdybys byl/a svědkem šikany?

- a) zastal/a bych se oběti
- b) odešel/a bych pryč
- c) přihlížel/a bych
- d) došel/a bych pro pomoc
- e) přidal/a bych se k útočníkovi
- f) jinak a jak? .....

5. Z jakého důvodu podle tebe k šikaně dochází?

- a) závist (hezké oblečení, peníze, ...)
- b) zviditelnění vlastní osoby (frajeřina)
- c) vydírání (pro peníze, cigarety, ...)
- d) napodobování vzorů z filmů nebo z rodiny
- e) odlišnost (barva pleti, postava, ...)
- f) msta, odplata za šikanu dalším dětem
- g) jiný důvod a jaký? .....

6. Kde podle tebe nejčastěji k šikaně dochází?

- a) na chodbě
- b) ve třídě

- c) na WC
- ☒ d) cestou do školy / ze školy
- e) na hřišti
- f) v šatně
- g) v jídelně
- h) jinde a kde? .....

7. Už jsi někdy měl/a zkušenost se šikanou?

☒ ANO   ☐ NE

8. Pokud ti někdo ubližoval, byl to chlapec nebo dívka?

A kolik jich bylo?

Dívka   1   2   3   Více než 3

☒ Chlapec   1   ☒ 2   3   Více než 3

9. Pokud ti někdo ubližoval, jakým způsobem to bylo?

- ☒ a) nadávky
- b) bití
- c) přehlížení
- ☒ d) zesměšňování
- e) pomlouvání
- f) ničení tvých věcí
- g) jiný způsob a jaký? .....

10. Pokud ti někdo ubližoval, kdy se to stalo? *Před rokem*

11. Na koho by ses obrátil/a, kdybys potřeboval při tomto problému radu nebo pomoc?

- ☒ a) na rodiče
- ☒ b) na učitele
- c) na sourozence
- d) na kamaráda
- e) na nikoho, nechám si to pro sebe
- f) na někoho jiného a koho? .....

4. DOTAZNÍK – ŠIKANA

Datum: 20.11.2008 Třída: VII.B Pohlaví: (chlapec / dívka) dívka

Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni zvolenou odpověď. U některých otázek je možné označit více odpovědí.

1. Jsi spokojený/á ve tvé třídě? (Označ odpověď a oznámku známku od jedničky do pětky.)

ANO NE
1 2 3 4 5

2. Máš ve třídě kamaráda/ kamarádku?

ANO NE

3. Patříš ve vaší třídě do nějaké skupiny?

ANO NE

4. Jak by ses zachoval/a, kdybys byl/a svědkem šikany?

- a) zastal/a bych se oběti
- b) odešel/a bych pryč
- c) přihlížel/a bych
- d) došel/a bych pro pomoc
- e) přidal/a bych se k útočníkovi
- f) jinak a jak? .....

5. Z jakého důvodu podle tebe k šikaně dochází?

- a) závist (hezké oblečení, peníze, ...)
- b) zviditelnění vlastní osoby (frajeřina)
- c) vydírání (pro peníze, cigarety, ...)
- d) napodobování vzorů z filmů nebo z rodiny
- e) odlišnost (barva pleti, postava, ...)
- f) msta, odplata za šikanu dalším dětem
- g) jiný důvod a jaký? .....

6. Kde podle tebe nejčastěji k šikaně dochází?

- a) na chodbě
- b) ve třídě

- c) na WC
- d) cestou do školy / ze školy
- e) na hřišti
- f) v šatně
- g) v jídelně
- h) jinde a kde? .....

7. Už jsi někdy měl/a zkušenost se šikanou?

ANO   NE

8. Pokud ti někdo ubližoval, byl to chlapec nebo dívka?

A kolik jich bylo?

Dívka   1   2   3   Více než 3

Chlapec   1   2   3   Více než 3

9. Pokud ti někdo ubližoval, jakým způsobem to bylo?

- a) nadávky
- b) bití
- c) přehlížení
- d) zesměšňování
- e) pomlouvání
- f) ničení tvých věcí
- g) jiný způsob a jaký? .....

10. Pokud ti někdo ubližoval, kdy se to stalo? .....

11. Na koho by ses obrátil/a, kdybys potřeboval při tomto problému radu nebo pomoc?

- a) na rodiče
- b) na učitele
- c) na sourozence
- d) na kamaráda
- e) na nikoho, nechám si to pro sebe
- f) na někoho jiného a koho? .....

5.

